

чесні вибори

Посібник для тренерів з навчання
членів дільничних виборчих комісій
та офіційних спостерігачів на виборах
Президента України 2004 року

Інститут Політичної Освіти
Київ — 2004

Чесні вибори. Посібник для тренерів з навчання членів дільничних виборчих комісій та офіційних спостерігачів на виборах Президента України 2004 року. — К.: Українська видавнича спілка, 2004. — 98 с.

У посібнику в методичній формі викладені специфіка роботи дільничних виборчих комісій та офіційних спостерігачів на виборах Президента України 2004 року та рекомендації для тренерів, які їх навчатимуть. Запропоновані методики адаптовані до вимог нового Закону України «Про вибори Президента України».

Видання зорієнтоване на широкий загал читачів, які цікавляться та беруть участь у виборчих процесах в Україні.

Видання здійснене за сприяння Міжнародного Фонду «Відродження»

Авторський колектив:

Андрій Странніков, Віктор Таран, Галина Фоменченко, Віктор Галич,
Геннадій Сириця, Олена Медведєва, Тетяна Валькова, Юрій Потікун,
Вікторія П'явка, Олександр Синьоокий, Анжеліка Руденко

ДЛЯ БЕЗКОШТОВНОГО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ

ISBN —

© Інститут Політичної Освіти. 2004

© Українська видавнича спілка. 2004

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Практика проведення виборів у нашій країні свідчить, що їх чесність і прозорість, ефективність роботи виборчих комісій, більш ніж на половину, залежить від професійних і чітких дій тих людей, які їх забезпечують — членів виборчих комісій та спостерігачів.

Досвід переконує, що більшість членів дільничних виборчих комісій, на жаль, не мають необхідних професійних знань і у своїй діяльності часто керуються власним досвідом та інтуїцією, що призводить до серйозних помилок. Тому існує неабияка необхідність підготовки тренерів, обізнаних з сучасним виборчим законодавством та механізмами роботи виборчих комісій.

Пропонований методичний посібник допоможе людям, які в майбутньому навчатимуть членів дільничних виборчих комісій та офіційних спостерігачів на виборах Президента України. Авторами запропоновані сучасні методики навчання, адаптовані до вимог, що висуваються законодавством до членів ДВК і спостерігачів. Ми сподіваємось, що посібник стане в нагоді майбутнім експертам з виборчого законодавства.

З повагою,

*Андрій Странніков
Директор Інституту Політичної Освіти*

ВСТУП

У жовтні цього року Україна вчетверте обиратиме свого Президента. І вчетверте керуватиметься, практично, новим законодавством. Якщо ж додати, що схожою є ситуація і з парламентськими та місцевими виборами, то можна підсумувати, що нестабільність виборчого законодавства є однією із стабільних характеристик сучасної України.

Зрозуміло, що таке «рухоме» законодавство потребує систематичного роз'яснення як серед широких верств населення, так і для різних категорій учасників виборчого процесу — кандидатів, агітаторів, членів виборчих комісій, спостерігачів тощо. Потреба у коментарях, навчальних та практичних посібниках, тренінгах, семінарах залишається вкрай актуальною. Один із таких посібників і пропонується Вашій увазі, шановний читачу.

Видання, яке Ви тримаєте в руках, є не лише теоретичною розробкою, насамперед — це практичний посібник для учасників виборчих кампаній, зокрема, і тієї, що відбувається зараз на наших очах та за нашої участі.

З огляду на поставлені завдання, структура книги видається цілком вдалою, такою, що відповідає нагальним потребам. Вона містить три частини

Перша частина посібника має переважно навчальний та методичний характер. Що особливо важливо, йдеться в ній про підготовку «тренерів», тобто людей, здатних у майбутньому самостійно продовжувати навчання інших учасників виборчого процесу.

Друга і третя — висвітлює особливості нової редакції Закону України «Про вибори Президента України», містить його порівняльний аналіз із попередньою редакцією. З практичної точки зору, це є дуже важливим, оскільки, лише акцентуючи увагу на відмінностях, можна здолати інерційність, коли навіть досвідчені учасники виборчого процесу продовжують діяти за старими звичними схемами, не враховуючи останніх змін у законодавстві.

Зрештою, вибори — це не лише технологічна кампанія зміни персоналій у владі, це ще й школа громадянської активності у загальнонаціональному масштабі, без чого становлення громадянського суспільства є, принаймні, проблематичним. Відтак, значення цієї книги виходить за вузькі межі власне виборчої проблематики.

Отож маємо подякувати Інституту Політичної Освіти за підготовку та видання актуальної та високопрофесійної роботи.

Як представник законодавчого органу, передусім я хотів би звернути увагу саме на цю складову пропонованої роботи, зокрема, на порівняльний аналіз двох останніх редакцій закону «Про вибори Президента України».

Цікавим видається хронологічний збіг: обидва вони прийняті у березні, в рік президентських виборів, тобто значною мірою є кон'юнктурними. Що ж, відзначимо, крім нестабільності, наше виборче законодавство характеризується ще кон'юнктурністю: змінюється політична кон'юнктура — змінюються й законодавчі тексти.

Перше, що впадає в око при порівнянні текстів редакцій закону від березня 1999-го і 2004-го років — їхні різні обсяги. Якщо версія-1999 містила лише 51 статтю, то нова містить вже 105 статей, тобто вдвічі більше. Ще більш разюча різниця у обсягах власне друкованих текстів: старий закон вміщався на 33 сторінках, новий потребує аж 101, тобто закон потовщав більше ніж утричі. У цьому його відчутна перевага.

Важливо, що обсяг нової редакції збільшений не за рахунок белетризації тексту, а навпаки, за рахунок поліпшення юридичної техніки, чіткості та точності формулювань. Наприклад, такі засадничі для виборчого законодавства поняття як «виборчий процес», «суб'єкти виборчого процесу» вперше в Україні визначені саме в цьому законі.

Ще одна перевага нової редакції закону — суттєве посилення контрольних механізмів, поліпшення порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності учасників виборчого процесу. Цьому, також вперше, присвячений навіть окремий розділ — дванадцятий.

Взагалі, виборче законодавство ґрунтується або на принципі довіри до учасників виборів, до їхньої законослухняності і, відповідно, передбачає контроль символічний, або ж — на принципі недовіри, що передбачає чітку регламентацію виборчих процедур, жорсткий взаємний контроль протидіючих політичних сил, неухильну відповідальність за порушення. Годі й казати, що в сучасній Україні чим більше виборче законодавство ґрунтується на недовірі, тим більшої довіри заслуговує таке законодавство. З цієї точки зору нова редакція закону заслуговує на довіру значно більше, ніж попередня.

Сказане стосується і способу формування виборчих комісій. Успадковане з радянських часів формування «політично однорідних» комісій місцевими

радами, фактично їхнім керівництвом, себе повністю дискредитувало. На підтвердження досить згадати вибори 2002-го року, коли територіальні виборчі комісії (сільські, селищні, міські, районні, районні у містах, обласні) формувались відповідними радами, а комісії в одномандатних виборчих округах до Верховної Ради і дільничні — виборчими комісіями вищого рівня за поданням політичних партій (блоків), а також кандидатів у депутати. Вибори однозначно показали значно більшу об'єктивність комісій, сформованих за поданням партій та кандидатів.

Останній цвях в ідею формування комісій радами був забитий на виборах міського голови міста Мукачева навесні цього року, коли кричущою необ'єктивністю на весь світ «ушавилась» сформована частиною міськради «політично однорідна» виборча комісія. Після цього захищати формування комісій радами — все одно, що прямо закликати до фальсифікації виборів. Можливо, саме при прийнятті нової редакції закону про вибори Президента, так легко пройшов принцип, успішно апробований на останніх парламентських виборах: комісії вищого рівня, починаючи з ЦВК, формують комісії нижчого рівня за поданням самих кандидатів у Президенти. Це — також значний крок на шляху вдосконалення виборчого законодавства.

Суттєво змінено і порядок складання та уточнення списків виборців. На жаль, єдиний реєстр виборців формується із запізненням, і як тут не пожалкувати за такою слушною, та на жаль втраченою, нагодою, як всеукраїнський перепис 2001-го року.

Як би там не було, а порядок роботи зі списками змінено і виборчі комісії позбавлені права за власною ініціативою уточнювати списки виборців. Випала суттєва контролююча інстанція — новація, мабуть, не з кращих. Водночас значно зросла відповідальність сільських, селищних, міських голів, а зрештою, і самих виборців, які мали б своєчасно переконатись у своєму включенні до списків для голосування.

Не можна залишити поза увагою і зміни, пов'язані з виборчими фондами кандидатів у Президенти. За новою редакцією його максимальний розмір обмежено 50000 мінімальних заробітних плат, тобто 10 мільйонами гривень. Раніше цей розмір становив 100 тис. неоподатковуваних мінімумів, тобто 1 млн 700 тисяч гривень. Хоча ціни за п'ять років і зросли, та все ж не настільки.

Підвищення «стелі» виборчих фондів кандидатів — відносний позитив, та ще краще було б взагалі відмовитись від їхнього обмеження «згори», адже це дозволило б звести до мінімуму «чорну», точніше «зелену», готівку у фінансуванні виборчих кампаній.

Важливою і позитивною новацією видається заборона вносити гроші до виборчих фондів кандидатів юридичним особам, але ще радикальнішою є інша новація — грошова застава у 500 тисяч гривень, що її буде повернуто лише тим кандидатам, котрі здолають семивідсотковий бар'єр. Що,

погодьтесь, нелегко. Звичайно, усіх маргіналів від виборчих розваг це не відвадить, та принаймні, за задоволення доведеться платити.

Якщо грошовий бар'єр на шляху шукачів президентства видається корисним, то збір підписів на їхню підтримку — лише зайва бюрократична тяганина. На парламентських виборах два роки тому її скасували і чудово вчинили. Спадає на думку й інша ремінесенція з недавнього минулого, коли на президентських виборах 5 років тому, окремі кандидати з легкістю зібрали на свою підтримку понад мільйон голосів, а на виборах не змогли одержати навіть у 10 разів менше! Отож зменшення горезвісних підписів з мільйона до 500 тисяч є кроком у правильному напрямку, сподіваємось, кроком не останнім.

Не можна не порадіти і з того, що тепер кандидата у президенти значно важче зняти з балотування. Навряд чи хто заперечить, що в наших умовах зняття небажаних кандидатів стало ледь не національним видом спорту. Досить пригадати вибори 2002 року, та й наступні довибори.

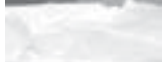
На жаль, так і не була скасована заборона українським громадським організаціям брати участь у спостереженні за виборами. Іноземним — будь-ласка, українським — зась. Все ж сподіваюсь, що у майбутньому громадським організаціям, що мають спостереження за виборами своїм статутним завданням і не є метеликами-одноденками дозволять це робити. Ще й подякують.

Безперечно, у вступному слові неможливо навіть у загальних рисах окреслити усі сюжети оновленого виборчого законодавства. Інакше для чого треба було б писати ґрунтовні книжки, на кшталт запропонованої Вашій увазі?

А міститься ж у ній не лише порівняльний аналіз законодавства, але й не менш важливі та цікаві підходи до його вірного застосування. Цьому, як вже відзначалось, присвячені два з трьох розділів цієї своєчасної, актуальної, професійної, а тому й дуже корисної роботи.

*Борис Беспалий
Народний депутат України,
секретар Комітету
з питань державного будівництва
та місцевого самоврядування*

розділ I

Особливості навчального процесу з аудиторією різного віку

- Особливості навчального процесу з аудиторією різного віку.
- Методологія та організація навчального процесу (лекції, семінари, практичні завдання, рольові ігри та моделювання ситуацій).
- Специфіка роботи тренера з підготовки членів ДВК:
 - кількість учасників і тривалість проведення тренінгу;
 - роздаткові матеріали;
 - зовнішній вигляд тренера і особливості поведінки.

Тренінг має розпочинатися лаконічною вступною лекцією тренера, в якій в загальних рисах буде окреслено мету і завдання тренінгу, основні теми та проблеми.

На початку тренінгу тренеру необхідно наголосити на тому, що в Україні відсутня правова традиція проведення виборів (кожні нові вибори відбуваються за новим законодавством). Тому досить часто виникає парадоксальна ситуація: досвідчені члени виборчих комісій роблять більше помилок, ніж ті, хто працює вперше і не має за плечима досвіду попередніх виборів, але водночас володіє необхідним знанням нового законодавства про вибори. Наявний досвід в поєднанні з знаннями нового законодавства про вибори Президента України повинен стати передумовою ефективної роботи членів виборчих комісій та спостерігачів.

Роз'яснення цього факту дозволяє уникнути ряду конфліктів між тренером і групою (оскільки, як правило, члени комісій — це люди середнього віку, що мають досвід роботи на посадах членів ДВК, і в більшості випадків тренери виявляються молодшими за них), запобігти виникненню недовіри до тренера, сумнівам в його компетентності.

ПЛАНУВАННЯ ТРЕНІНГУ

Будь-який навчальний процес, і тренінг не є винятком, починається з планування. Чітке планування та вдало і продумано складена програма є одним з основних чинників успішності та ефективності тренінгу.

Для створення ефективної програми тренер має визначити на кого орієнтований тренінг, підготувати обґрунтування цільової групи, цілей програми та очікуваних результатів, чітко визначити рамки тренінгу, а також продумати стратегію викладання і навчання. Бажано було б передбачити у структурі програми процедуру поточного спостереження за якістю навчання та внесенням змін. Необхідно також чітко передбачити критерії оцінки успішності семінарів, наголосити на тому, що за результатами тренінгу та підсумкового тестування учасники отримають належним чином оформлений сертифікат, який засвідчуватиме їхню кваліфікацію. Це стане потужним психологічним фактором, який стимулюватиме учасників семінарів до навчання.

Загалом тренінг має складатись з двох частин, які тісно пов'язані між собою та доповнюють одна одну. Перша частина — теоретична — те змістовне наповнення семінару, що забезпечує учасникам достатній для досягнення їх кінцевих цілей рівень знань. Друга — частина практична — семінари та рольові ігри, що мають на меті закріплення отриманих

теоретичних знань. Це особливо важливо для дорослої аудиторії, яка переважно орієнтована саме на практичний аспект навчання.

Ці кінцеві цілі тренінгу мають бути орієнтирами в роботі тренера. Учасники, у свою чергу, орієнтуватимуться на цілі, щоб визначити, чи відповідає програма їхнім потребам і прагненням. Оцінка рівня досконалості програми вашого тренінгу проводитиметься відповідно до задекларованих цілей.

Таким чином, зміст тренінгу складається з умінь і знання тренера (тренерів) у певній галузі, які він передає учасникам в доступній і зрозумілій формі.

Зміст навчання полягає у формуванні трьох основних компонентів : знань, умінь, навичок.

Тренер відповідає за процес, тобто за те, наскільки зрозуміло і точно передається зміст. Він повинен переконатися, що має достатньо часу для досягнення поставлених цілей, поточно оцінювати ефективність засвоєння матеріалу учасниками, при потребі, зуміти провести переговори, щоб залагодити розбіжності та суперечки між учасниками або між ними і собою.

Головними засадами вдалого планування є:

- створення сприятливої психологічної атмосфери, яка б заохочувала учасників до засвоєння нового матеріалу;
- інтенсивність процесу навчання та заохочення до роботи всіх учасників тренінгу;
- гармонійне поєднання всі видів навчальних методик.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ

Вдале та раціональне планування тривалості тренінгу є однією із заповук його успішного проведення і однією з передумов успішного засвоєння матеріалу.

Для об'єктивної оцінки затрат часу на проведення семінару, тобто, для безпомилкового визначення тривалості семінару, потрібні досвід і знання специфіки аудиторії. Однак, навіть досвідчені тренери часто помиляються в таких розрахунках, оскільки передбачити тривалість дискусій, розгляду випадків, тощо неможливо. Тому планувати програму семінару потрібно гнучко, завжди додаючи трохи часу на незаплановану роботу.

Лекційна частина здебільшого займає більше часу, ніж передбачається. *Пам'ятайте про свої цілі, при нагоді користуйтеся роздатковим матеріалом, і будьте готові заповнювати паузи.* Вам також знадобиться вміння імпровізувати та безболісно відхилитись від початкового плану.

Щоб підтримувати сприятливе навчальне середовище, дуже важливо робити перерви, оскільки вони підвищують ступінь запам'ятовування матеріалу та покращують процеси сприйняття нового.

Під час планування семінару тренер повинен враховувати природній фізіологічний ритм дня людини. Цикл «перерва — відпочинок — дія» триває від 90 до 120 хвилин і є основою нашого щоденного життя. Продуктивна робота на тренінгу, що супроводжуватиметься постійними увагою і зацікавленістю групи, вимагає не менш як півторагодинної перерви. Крім того, ступінь запам'ятовування матеріалу критично падає кожні 50-60 хв. Доцільними видаються 10-хвилинна перерва або нескладні фізичні вправи наприкінці кожної години занять. Учасники також потребують коротких перерв, щоб узагальнити і систематизувати почутий матеріал. **Якщо група просить зробити перерву, значить оптимальний час для неї вже минув.** Як правило, краще не зважати на окремих людей, які прагнуть продовжувати і надмірно не перевтомлювати групу. Потрібно, якщо це можливо, перервати заняття у найінтенсивніший момент. Це дасть змогу учасникам краще запам'ятати матеріал і асоціюватиметься у них із позитивними відчуттями. Матеріал запам'ятовується найкраще на початку і наприкінці лекційної сесії.

Тренерові також потрібні перерви, тому усе згадане вище також стосується і тренера.

Планування дозволяє викладати навчальний матеріал у певній послідовності. **Пам'ятайте: переходити до нової теми слід тільки після того, як Ви переконаєтесь, що учасники засвоїли попередню.** Така послідовність має слугувати досягненню наших кінцевих цілей. Кожен тренінг має *вступну частину*, як правило стислу, після неї розпочинається власне *навчання*, на яке припадає лівова частина часу, та *закінчення*, коли група може узагальнити усе, що почула під час навчання. Розпочинає семінар тренер. Він дає можливість учасникам познайомитись, обговорює практичні питання, ознайомлює групу зі змістом навчання. Далі подається основний матеріал.

ЕТАПИ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛОЇ АУДИТОРІЇ

Зазвичай, засвоєння нового матеріалу у дорослих відбувається важче, ніж у дітей. Вони переконані, що навчання дається їм з більшими труднощами. Втім, це не завжди правда — є чимало чинників, що допомагають їм:

1. Більшість дорослих бере участь у навчанні з власної волі, тим часом як діти ходять до школи під більшим чи меншим примусом.
2. Дорослі мають більшу мотивацію, ніж молодші учні. Вони самі вирішили брати участь у курсі навчання — отже, дуже зацікавлені і переконані в його корисності.

3. Доросла аудиторія більш охоче користується здобутими знаннями, втілюючи їх у життя. Дорослі, як правило, намагаються узагальнювати отримані знання і використовувати їх у фахових чи особистих справах.

Крім того, на відміну від навчання, орієнтованого на предмет вивчення, дорослого цікавить навчання, орієнтоване на розв'язання конкретних проблем.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Розрізняються групи методів навчання дорослих: ті, в яких домінує тренер, і ті, які вимагають активності учасників. Застосовують і перший, і другий, залежно від потреб та очікувань учасників, а також від теми й уподобань тренера. Пропонуємо вам класифікацію цих методів із зазначенням переваг і вад кожного з них.

1. Лекція — це, певно, один з найпоширеніших методів викладання матеріалу, у процесі якого домінуючу роль відіграє тренер. Лекція передбачає розгорнутий виклад матеріалу з певного кола питань у певній послідовності, вона є одним з найбільш інформаційно наповнених методів навчання. Провідну роль у проведенні лекції відіграє тренер, оскільки говорить, здебільшого, він. **Кожен лектор повинен запам'ятати: лекцію треба побудувати таким чином, щоб аудиторія не втрачала зацікавленості в матеріалі до моменту завершення лекції.**

Тренеру слід усвідомлювати, що перед ним доросла аудиторія, люди з певною освітою (в багатьох випадках у групі може бути переважна більшість людей з вищою освітою), тому необхідно обов'язково врахувати це, вибудовуючи лекції. Беручи до уваги те, що доросла аудиторія, вже має певний рівень знань, лекцію не зайве буде розпочинати з запитань, що допоможуть з'ясувати рівень обізнаності аудиторії з матеріалом. Якщо аудиторія знайома з проблематикою, яка розглядається в лекції, існує загроза втрати уваги і зацікавленості слухачів, що значно зменшить ефективність тренінгу загалом.

Переваги:

1. За короткий час дає змогу подати значний обсяг матеріалу.
2. Найкраще застосовується в роботі із великою групою учасників.
3. Дозволяє систематизувати матеріал, підготувати аудиторію до практичної частини тренінгу.

Недоліки:

1. Обмежує активність учасників.
2. Якщо триває надто довго, увага слухачів починає розсіюватись.
2. **Міні-лекція** — метод подібний до попереднього. Відмінність міні-лекції

від лекції полягає в тому, що міні-лекція дуже концентрована. Триває приблизно 8 — 10 хвилин. Використовується для невеликих презентацій, вступних промов або представлень запрошених лекторів. У міні-лекції найчастіше обговорюється тільки одне питання.

3. Лекція-презентація — це поєднання викладення лекційного матеріалу з показом наглядних ілюстрацій. Цей метод найкраще застосовувати у вступній та підсумковій частині. Ілюстрації, картини, графічні символи полегшують концентрацію уваги, поліпшують запам'ятовування змісту.

Недоліком є те, що така лекція не може замінити практичних занять через відсутність зворотнього зв'язку з аудиторією.

4. Дискусія — один з активних методів навчання. Дозволяє тренеру налагодити зворотній зв'язок з аудиторією. Дискусія дає можливість людям висловити свою думку з того чи іншого питання, спираючись на свої знання та попередній досвід, а також, розширити і поглибити його, а в деяких випадках і змінити свою думку на протилежну. У будь-якому разі, беручи участь у дискусії, людина підвищує свою ерудицію. Як наслідок, запам'ятовуються нові факти, що в майбутньому впливають на поведінку людини. Як би гостро не відбувалася дискусія, тією чи іншою мірою завжди вдається знайти спільні позиції та виробити певні рекомендації. Ідеальна кількість учасників дискусії — 6-8 осіб. Учасники і ведучий дискусії вільно обмінюються знаннями і поглядами щодо даної теми чи проблеми.

Переваги. Метод особливо корисний у тому випадку, коли тема пов'язана з особистими поглядами, думками і враженнями. Або ж, якщо мета заняття — змінити погляди чи переконання аудиторії. Застосовують, щоб оцінити прогрес групи, для спільних коментарів та для спільного навчання. Недоліком є те, що домінуючу роль у дискусії може зайняти одна людина, позбавляючи інших можливості висловитись.

5. Моделювання ситуацій.

Це один з найвдаліших методів практичного засвоєння теоретичних знань. При вдалому поєднанні з лекційними курсами може сприяти досягненню значних позитивних результатів. Проте його варто застосовувати тільки тоді, коли учасники тренінгу вже прослухали певний лекційний матеріал, тобто, мають необхідні знання, що дозволять їм правильно вирішити поставлене завдання. Під час навчання майбутніх членів дільничних виборчих комісій цей метод може принести позитивні результати. Група матиме можливість змодельовати найтипівіші проблемні ситуації, що виникають на дільниці, і, що найголовніше, виробити чіткий алгоритм їх розв'язання. Учасники тренують конкретні моделі поведінки на штучно змодельованих ситуаціях, придатних для набуття вмінь. Моделювання ситуації вимагає детального опису ролей або ж тільки у загальних рисах, коли учасники їх доопрацюють самі.

Обов'язковим є чітке усвідомлення свого завдання кожним учасником.

Переваги. Участь у моделюванні дає змогу проектувати майбутню поведінку у стресових ситуаціях. Вимагає великої активності та зацікавлення. Дає можливість виробити алгоритм дії або поведінки у конкретному випадку або ситуації.

Певним **недоліком** є те, що дорослі члени групи можуть несерйозно сприйняти гру, або не виявлять бажання взяти в ній участь.

6. Вивчення прикладів (case studies).

Цей різновид роботи передбачає колективний пошук розв'язання тієї чи іншої ситуації. При цьому інструктор презентує групі ситуацію і пропонує продумати варіанти її подальшого розвитку. Під час зачитування ситуації потрібно наголосити на головних моментах, переконатися, що вони всім зрозумілі.

Йдеться про аналіз події, ситуації, способу поведінки чи характеру. Можна виділити два варіанти вивчення прикладу: перший закінчується аналізом причин, другий веде до розв'язання проблеми.

Переваги. Метод є особливо ефективним у разі, якщо потрібно дати оцінку проблеми. Дає змогу навчатися без надмірних емоцій, що супроводжували реальні події. Дає можливість для обміну поглядами.

Недоліки. Немає можливості перевірити слушність розв'язання проблеми. Часто пропонуються не реалістичні, а бажані шляхи виходу.

7. Семінари. Група учасників обирає чи пропонує для розгляду певне питання і дискутує на його тему.

Переваги. Проведення семінарів допомагають розвинути вміння презентувати, дискутувати й аргументувати. Це досить складний для успішного застосування метод.

Недоліки. Слухачі можуть просити допомоги у ведучого, нерідко традиційне ведення семінару робить його нецікавим для частини слухачів.

Дуже важливим практичним методом навчання є робота в малих групах. Їх невелика чисельність дає змогу тренеру поспілкуватись з кожним з її учасників для ефективнішого засвоєння матеріалу. Кожен учасник групи отримує можливість безпосередньо взяти участь у семінарі і висловити власну точку зору. Тому зміст і особливості роботи в малих групах варто розглянути детальніше

8. Робота в малих групах.

Малі групи створюються для досягнення різних цілей. Їх добре використовувати для того, щоб обговорити паралельно кілька питань, сформувати колективну думку, дати всім учасникам можливість висловитися. Якщо в семінарі беруть участь більше 10 осіб, то робота в малих групах стає важливим компонентом тренінгу. Оптимальний склад групи — від 3 до 7 осіб. Вони повинні бути гетерогенними, тобто неоднорідними з точки зору рівня слухачів, їх віку, статі тощо.

Групова робота може відбуватися в різних режимах. Можна дати групі завдання і пустити її у «вільне плавання». У підсумку, за наявності достатньої кількості часу, група припливе в тиху гавань. Для прискорення процесу ви можете запропонувати групі від самого початку роботи вибрати виступаючого (спікера), секретаря (того, хто записує результати) і фасилітатора (того, хто веде групову дискусію).

Завдання тренера полягає в тому, щоб дати чітке завдання кожній групі. Він має визначити мету та цілі роботи, а також, якого результату роботи має досягнути група. Учасники також повинні знати, що стане продовженням роботи групи — чи презентація результатів її роботи чи спільна робота у наступній сесії семінару.

Створення груп — це мистецтво. Існує чимало способів поділу групи на менші команди. Усі з них мають свої переваги і недоліки, тому найкращим видається метод почергового застосування різних способів.

Залежно від своєї мети тренер може створювати групи за різними критеріями. Для поділу на групи можна використовувати психологічні тести, наприклад, колірні М. Люшера, групувати залежно від посади, місця проживання, робити групи однорідними чи різнорідними за складом.

Якщо пам'ятати, що, зазвичай, під час семінарів добре знайомі люди є членами однієї організації і тому сідають поруч, то простий розрахунок на перший-другий дозволить ненав'язливо розподілити їх у різні групи.

Можуть допомогти процесу і всілякі дрібні предмети з тренерської скриньки, наприклад, різнобарвні м'ячики, кольоровий папір.

Загалом існують наступні популярні способи поділу груп:

- **Дружні групи.** Якщо дозволити учасникам самим поділитися на групи;
- **Географічні групи.** Це один з найпростіших і найшвидших способів поділу на групи. Команди формуються на основі того, хто біля кого сидить в більшій групі;
- **Групи за алфавітом.** Спосіб простий у застосуванні, але є небезпека того, що учасники незмінно працюватимуть в одній і тій же команді.
- **Групи за номером.** Якщо учасники мають свій номер (скажімо, в списку групи), можна легко створити різні комбінації команд шляхом перестановок чисел.
- **Астрологічні групи.** Команди формуються з урахуванням календарного місяця народження або зодіакального знаку.

Після розподілу учасників групи розпочинають виконання поставлених перед ними завдань. Завдання повинні нагадувати процес вирішення проблем в їхньому професійному житті.

Як ми вже зазначали, тренер має пам'ятати, що для досягнення більшої ефективності роботи групи він повинен чітко спланувати план її роботи. Учасники насамперед чітко повинні знати завдання над вирішенням якого

вони працюють. Для цього перш ніж розпочати роботу, перевірте, чи група зрозуміла мету і чи всі члени групи зацікавлені в її досягненні. Створіть всі умови для спільної роботи і подбайте про задоволення потреб кожного з учасників. А потім, щоб перевірити чи справді Ви створили оптимальні умови для роботи групи, дайте відповідь самі собі на такі питання.

1. Чи достатньо чітко сформульовано цілі?
2. Чи узгоджені способи їх досягнення?
3. Чи мають учасники всі необхідні засоби для роботи?
4. Чи існують критерії оцінки успіху?
5. Чи створено у групі сприятливу атмосферу для навчання і спільної праці?
6. Чи зрозуміли усі члени команди завдання?
7. Чи команда сприймає кожного учасника окрема?
8. Чи кожен може зробити свій власний внесок у роботу команди?
9. Чи кожен відчуває себе частиною команди?
10. Чи кожен відчуває, що його цінює решта?

Досить часто дискусії в малих групах заходять в нікуди. Як правило це відбувається через те, що:

- дискусія не може зосередитись на сутності проблеми; часто спостерігається розсіювання уваги на деталях;
- тренер займає домінуючі позиції;
- кілька учасників домінують над усією групою бо:
 - решта учасників є занадто нерішучими;
 - учасники остерігаються тиску ведучого або найактивніших диспутантів;
 - учасники ще не можуть сформулювати свою думку;
 - учасники говорять одночасно, тому важливі думки можуть загубитися.

Щоб так не сталося, тренер повинен постійно контролювати процеси, що відбуваються під час обговорення в малих групах. При цьому він може ставити учасникам уточнюючі запитання, підштовхувати до виступу, конкретизувати завдання, що було поставлене перед групою, але в жодному разі, не має права нав'язувати учасникам своєї думки. Інколи ці функції виконує фасилітатор, який обирається на початку роботи в малій групі. Однак для такої роботи потрібен досвід, який, на жаль, є не в усіх учасників, які беруть участь у семінарі.

Саме тому, насамперед, на тренера покладено відповідальність за результат роботи групи.

Тренер повинен:

- постійно контролювати роботу в групах — відхилення від теми неабияк спокуса для учасників;

- залучати учасників до роботи, бути приязними, вітати нові ідеї, приймати їх;
- погоджувати розбіжності у поглядах;
- створювати атмосферу відвертості та щирості;
- окреслювати правила роботи у групах;
- зменшувати напругу і уникати негативних емоцій, за потреби використовувати гумор;
- забезпечувати достатньо місця для виконання завдання;
- ініціювати нові задуми;
- тлумачити незрозумілі для членів групи питання;
- ілюструвати дискусії конкретними прикладами;
- перевіряти або здійснювати моніторинг якості роботи групи;
- підсумовувати — оцінювати попередній перебіг роботи та його результати.

Після завершення роботи груп необхідно **підвести підсумок** роботи групи, **зробити висновки** та **оцінити** результат, який вона досягла.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ

Після закінчення виконання завдань кожна група має надати звіт про результати роботи. Тренер під час підведення підсумків повинен обговорити роботу груп та міру участі окремих учасників у виконанні поставлених завдань. Водночас тренер може поцікавитися в учасників їхньою думкою щодо:

- ефективності роботи групи;
- чи нічого їм не заважало в процесі роботи;
- актуальності та адекватності проблеми, над вирішенням якої вони працювали.

Оцінка роботи

Тренер має розробити та апробувати чітку систему оцінки результатів роботи кожної групи. Учасники, котрі обговорюють і оцінюють результати роботи своїх колег, повинні вчитися правилам конструктивної критики. Для цього тренер може або сам оцінити роботу кожної групи, або це можуть зробити самі учасники семінару. Однак при цьому тренер повинен розробити та представити аудиторії чіткі та зрозумілі критерії оцінювання.

9. Анкетування

Анкети можуть стосуватися якнайрізноманітніших тем. Учасники заповнюють їх індивідуально чи після спільної дискусії. Можуть оцінювати свої знання і запропонувати ставлення до проблем, що обговорюються.

Переваги. Метод різnorідний і універсальний, придатний у багатьох ситуаціях.

Недоліки. Чітко сформульовані питання полегшують упорядкування і реєстрацію відповіді, проте обмежують свободу висловлювань учасників.

10. Тести

Розв'язування тестів є способом оцінювання знань і вмінь. Тест можна використати і для самооцінювання прогресу учасників. Тести можуть відрізнятися тематикою і можуть здійснюватись в різний спосіб опитування.

Переваги. Тести — хороший інструмент для оцінювання і самооцінювання. Розв'язування не забирає багато часу.

Недоліки. Тест пропонує обмежену кількість рішень, вимагає окремої підготовки. Інколи небанальний розв'язок може «не вкластися» у рамки тесту.

11. Ігри

До цієї категорії включаємо всі вправи, під час яких слухачі начебто бавляться, щоправда, набуваючи певних умінь. Ігри можуть бути індивідуальні й командні.

Переваги. Ігри активізують та урізноманітнюють навчальну діяльність, розважають. Крім того, це найпростіший спосіб набуття нових умінь.

Недоліки. Без системного аналізу користь від ігор незначна. Учасники більше захоплюватимуться грою, аніж процесом навчання.

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ТРЕНЕРА

Попри всю теорію, що її подає викладач-тренер, його особистий приклад є вельми показовим. Справжній тренер часто поєднує декілька стилів навчання. Хороші тренери роблять це свідомо. Вони знають, коли саме потрібно застосувати той чи інший підхід до групи, і завдяки цьому заняття стають ефективними. Зміна стилів надзвичайно важлива, бо таким чином учасники знайомляться з різними способами викладання.

Найкращим тренером стане аналітик, спроможний чітко визначити в чому полягає сутність майстерності саме в цій галузі, і викласти її у найдоступнішій формі. Окрім вибору методів та стилю викладання, тренер повинен подбати про створення належних умов для навчання. Ось деякі поради тренерів, які допоможуть уникнути непотрібних стресів і накладок у роботі:

- Прийдіть завчасно, підготуйте крісла, освітлення, роздаткові матеріали.
- Виділіть час на знайомство і представлення учасників один одному.
- Чітко визначте часові рамки роботи і дотримуйтесь їх. Намагайтесь не бути авторитарними (у деяких випадках потрібно проявляти гнучкість, радьтеся з групою).

Вам треба зробити так, щоб члени групи розуміли свої завдання, знали, чого саме від них очікують, і погоджувалися з цим. Уважно слухайте те, що казатимуть учасники групи. Періодично перевіряйте, за допомогою спеціальних анкет і питань чого чекають від семінару учасники групи і якою мірою їхні сподівання справджуються. Реагуйте на групову динаміку (звертайте увагу на невербальну інформацію), м'яко, але рішуче, зупиняйте домінування одних членів групи над іншими, нескінченні філософствування, ненав'язливо заохочуйте сором'язливих учасників.

У випадку виникнення конфлікту намагайтеся досягнути порозуміння.

Відчувайте проблемні ситуації та вмійте підтримати учасників, коли це потрібно. Постійно залучайте слухачів до діалогу.

Допомагайте групі в роботі, підсумовуючи сказане учасниками, коли це доречно. Підкреслюйте внесок кожного учасника групи і висловлюйте слова вдячності всім.

СТВОРЕННЯ СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ НАВЧАННЯ: РОЗТАШУВАННЯ СТОЛІВ

Однією з найважливіших передумов ефективного навчання є комфорт його учасників. При цьому важливо подбати не лише про наявність усіх роздаткових матеріалів, освітлення, провітрювання аудиторії та зручність стільців, а насамперед, про так звану композицію навчальної зали: спосіб розташування столів і тренера. Те, яким чином ви розташуєте столи, вплине на якість контакту між вами та аудиторією, сприятиме або не сприятиме отриманню зворотної інформації від учасників та, зрештою, визначить, чи досягне група на чолі із вами поставленої мети.

Традиційне розміщення

Переваги: традиційне розміщення придатне для занять, під час яких не передбачена робота у групах; при такому розміщенні столів учасники краще працюють над індивідуальними завданнями; деяким учасникам традиційне розміщення, як добре знайоме, дає більше відчуття безпеки; таке розміщення можна застосувати у більшості приміщень.

Недоліки:

- таке розміщення може викликати небажані асоціації зі шкільними роками;
- деякі учасники можуть не бачити тренера або наочних матеріалів;
- тренер неспроможний утримувати зоровий контакт з усією групою, тому дехто з учасників може почуватись залишеним поза увагою;
- учасники не можуть встановити зорового контакту між собою;

- учасники, які сидять позаду, мають можливість розмовляти на теми, що не стосуються навчання.

Коло

Переваги:

- тренер є частиною групи, більшість учасників бачать один одного;
- виникає дружня атмосфера;
- можна встановити зоровий контакт з більшістю учасників.

Недоліки:

- дехто з учасників може вважати, що таке розміщення розпорошує їхню увагу;
- важко використати демонстраційні матеріали, оскільки окремі учасники змушені обертатись, щоб побачити їх, а це спричиняє фізичний дискомфорт.

Прямокутник

Переваги:

Тренер є частиною групи; немає кращих або гірших місць; тренер може вільно звертатися до всіх учасників.

Недоліки:

- важко використовувати демонстраційні матеріали;
- не всі учасники добре бачитимуть тренера;
- таке розміщення вимагає великої зали.

Групи столів

Переваги:

- розміщення придатне для навчання у малих групах;
- зміцнює у слухачів почуття приналежності до групи;
- робить доступною поверхню столів, що може бути потрібна під час практичних вправ або виконання деяких завдань.

Недоліки:

- потребує великого приміщення;
- може викликати відчуття невпорядкованості.

Півколо з самих крісел, без столів

Переваги:

- між тренером та учасниками немає жодних перешкод;
- придатне для проведення дискусії;
- створює дружню атмосферу;
- дає всім учасникам змогу добре бачити демонстраційні матеріали.

Недоліки:

- важко занотовувати почуте;
- відсутність столу, який деякою мірою виконує функцію прикриття, викликає у деяких учасників почуття загрози.

Та враховуючи те, що в більшості випадків тренер не матиме можливості вибирати як саме будуть розміщені столи, треба бути готовим до будь-якого приміщення і до розміщення слухачів. **Відсутність можливості розмістити столи за Вашим бажання не повинна впливати на ефективність тренінгу.**

КІЛЬКІСТЬ УЧАСНИКІВ

Рекомендована кількість учасників тренінгу — 50-70. 50 учасників є оптимальною кількістю, яка дозволяє гармонійно поєднати виклад теоретичного (лекційного) курсу та проведення практичних завдань. Зважаючи на те, що перед виборами Президента України 2004 року кількість тренінгів може бути велика і час, відведений на них незначний, доцільніше робити тренінги, які тривали б півдня з орієнтовною кількістю учасників 100-120 чоловік. Це будуть не повною мірою тренінги, а швидше лекційні заняття з цілим комплексом запитань і відповідей.

Оскільки часу буде мало, то найкращим варіантом є лекція із запитаннями та відповідями, але вона матиме один вагомий недолік — вона не дає можливості моделювати ситуації та проводити групові рольові ігри.

Необхідно зазначити, що після успішного завершення тренінгу учасникам мають бути видані належним чином оформлені сертифікати або дипломи, про успішне проходження тренінгу. Підставою отримання сертифіката може бути підсумковий тест або невелика самостійна робота на декілька ключових питань.

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ТРЕНЕРА

Учасники тренінгу люди різних вікових і соціальних груп. У більшості випадків це будуть люди середнього і навіть старшого віку і це необхідно врахувати тренеру. Зовнішній вигляд тренера — це дуже потужний психологічний фактор, від якого на початку тренінгу залежить чи сприйме його група. **Зовнішній вигляд тренера має бути максимально нейтральним.** Найбільш вдалим варіантом є діловий стиль. Для чоловіків — костюм та краватка. Для жінок — костюм або ділова сукня.

РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

Роздаткові матеріали відіграють дуже важливу роль у процесі проведення тренінгу. Тренер не має можливості викласти увесь матеріал під час лекції, учасники далеко не все зможуть запам'ятати, а друковані нотатки допоможуть краще засвоїти почуте.

Поняття «роздаткові матеріали» включає в себе три види матеріалів, які використовують під час навчання.

- *Перша група* — це тексти, інструкції, описи, які роздають кожному учасникові.
- *Друга* — це інструкції, що полегшують командну роботу, плівки для показу на проекторі, комплекти для демонстрації, плакати.
- *Третя група* — це канцелярські матеріали, потрібні для виконання завдань, створення афіш і оголошень тощо. Використання останньої категорії не вимагає інструкцій.

Навність роздаткових матеріалів на тренінгу — це необхідність, адже кожен учасник повинен мати якнайширший доступ до інформації. Отримавши під час семінару матеріали на запропоновану тему, слухачі зможуть повернутися до неї і після закінчення навчання, використовувати ці матеріали для самонавчання. Крім того, користуючись матеріалами під час тренінгу, легше зрозуміти зміст навчальної програми, кинувши оком на упорядкований друкований текст.

На запитання «Коли роздавати матеріали?» немає однозначної відповіді, але найкраще це робити на самому початку занять.

Найчастіше до пакету матеріалів належить:

1. Юридична література.
2. Зразки актів і заяв про порушення виборчого законодавства для спостерігачів.
3. Нотатки (скорочений виклад).
4. Інструкції і доручення учасникам, що полегшують виконання завдань.
5. Описи, приклади.
6. Копії показаних на заняттях прозірок.
7. Список літератури, бібліографія.

РЕКОМЕНДОВАНА ЮРИДИЧНА ЛІТЕРАТУРА:

1. **КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ** №254/96-ВР, 28 червня 1996 р.

2. **Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України»**, № 1630-IV, 18 березня 2004 р. (нова редакція Закону України «Про вибори Президента України»);

3. ЗАКони УКРАЇНИ:

- Про Центральну виборчу комісію, №733/97-ВР, 17 грудня 1997 р.;
- Про політичні партії, №2365-III, 5 квітня 2001 р.;
- Про громадянство України, №2235, 18 січня 2001 р.;
- Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, №1382-IV, 11 грудня 2003 р.;
- Про інформацію, №2657-XII, 2 жовтня 1992 р.;
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова, №676-IV, 3 квітня 2003 р.;
- Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, №2782-XII, 16 листопада 1992 р.;
- Про телебачення і радіомовлення, №3759-XII, 21 грудня 1993 р.;
- Про рекламу, №270/96-ВР, 3 липня 1996 р.;
- Основи законодавства про охорону здоров'я, № 2801-XII, 19 листопада 1992 р.;
- Про міліцію, №565-XII, 20 грудня 1990 р.;
- Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону, №1835-III, 22 червня 2000 р.

4. КОДЕКСИ УКРАЇНИ

- Цивільний кодекс України, №435-IV, 16 січня 2003 р. (Статті 29, 177, 190, 277, 278 та ін.);
- Про адміністративні правопорушення, №8073, 7 грудня 1984 р. (Стаття 186-2);
- Цивільний процесуальний, №1500-06, 18 липня 1963 р. (Глави 30, 30-Б, 31-А, 37);
- Кримінальний, №2341-III, 5 квітня 2001 р. (Статті 157-159).

5. РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ :

- У справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України), №1–рп/98, 26 лютого 1998 р.;
- У справі за конституційним зверненням громадянина Діяка Івана Васильовича та конституційним поданням 49 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини шостої статті 29 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування), № 13-рп/2003, 3 липня 2003 р.;
- У справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (справа щодо прописки), №15-рп/2001, 14 листопада 2001 р.;
- У справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г.Устименка), №5–зп, 30 жовтня 1998р.;
- У справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання), №4-рп/2001, 19 квітня 2001р.;
- У справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини третьої статті 30 Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (справа про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів), № 17-рп/2003, 23 жовтня 2003 р.;
- У справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу), № 2-рп/2002, 30 січня 2002 р.;
- Ухвала Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 38 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа щодо участі політичних партій у виборах), № 2-уп/2002, від 7 березня 2002 р.

6. ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ :

- Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя, №9, 1 листопада 1996 р.;
- Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій, №7, 28 вересня 1990 р.

7. ПОСТАНОВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ (1998 — 2004 рр.):

- постанови нормативного характеру (з питань правового регулювання окремих аспектів виборчого процесу, віднесених законами до компетенції ЦВК);
- постанови з питань організації виборчого процесу;
- постанови з питань розгляду виборчих спорів.

8. УКАЗИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ:

- Про забезпечення реалізації прав громадян, принципів демократичного суспільства, відкритості і прозорості у процесі підготовки і проведення виборів 2002 року, №1022/2001, 30 жовтня 2001 р.;
- Про Концепцію підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні, №1322/2000, 8 грудня 2000 р.

9. ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ :

- Про умови та порядок оплати праці членів окружних і дільничних виборчих комісій по виборах народних депутатів України, №1738, 27 грудня 2001 р.;
- Про утворення Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, №844, 14 червня 2002 р.;
- Про затвердження Тимчасового порядку реєстрації фізичних осіб за місцем проживання (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №1965 від 17.12.2003), № 35, 16 січня 2003 р.
- Про термін чинності паспортів громадянина України, що оформлені з використанням бланків паспортів колишнього Союзу РСР, № 79, 24 січня 2002 р.

10. ІНШІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ :

- Інструкції та інші нормативно-правові акти Національного банку України, Міністерства фінансів та інших центральних органів державної влади з питань, що стосуються виборів.

Розділ II

Специфіка роботи членів ДВК та спостерігачів

- Статус ДВК;
- Утворення ДВК;
- Повноваження ДВК;
- Статус членів ДВК;
- Форми роботи ДВК;
- Списки виборців;
- Виборчий бюлетень
- Організація голосування та підрахунку голосів (підготовка до голосування у день виборів, організація і порядок голосування, порядок організації голосування за межами дільниці, підрахунок голосів, порядок складання протоколів, визнання результатів недійсними, повторне голосування та оприлюднення результатів, порядок транспортування і передачі документів до ТВК);
- Оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу;
- Специфіка та особливості роботи спостерігачів

Оскільки тренінг має на меті підготовку майбутніх членів дільничних виборчих комісій, то головна увага має бути зосереджена на основному документі, який визначає засади діяльності комісій, їх повноваження та обов'язки — Закону України «Про вибори Президента України» (надалі — Закон). Цей документ є основним і єдиним фактором, що визначає роботу дільничних виборчих комісій. Завдання ж тренера полягає у виробленні алгоритму дії членів ДВК, спираючись на даний Закон.

СТАТУС ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ

Розповідаючи про статус виборчих комісій, тренер має розпочати лекцію, спираючись на статтю 22 Закону. Він повинен наголосити на тому, що порівняно з минулими виборами статус виборчих комісій дуже відрізняється, а саме: вони є державними органами.

Ч. 1 ст. 22 Закону дає чітке визначення того, що таке виборча комісія.

Виборчі комісії є спеціальними колегіальними державними органами, уповноваженими організувати підготовку та проведення виборів Президента України та забезпечувати повне й однакове дотримання законодавства України щодо виборів Президента України.

Дільнична виборча комісія не є юридичною особою. Дільнична виборча комісія є суб'єктом відповідного виборчого процесу, має право звернення у межах своїх повноважень до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ та організацій, їх посадових та службових осіб. Дільнична виборча комісія має власну печатку, зразок якої затверджується Центральною виборчою комісією.

Оскільки виборча комісія є державним органом, то на неї розповсюджується положення **ч. 2 ст. 19 Конституції України, а саме: «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»**. Це означає, що виборчим комісіям дозволено робити тільки і виключно те, що передбачено законом, тобто, вони не мають права займатися «творчістю», і це є кардинальною відмінністю статусу виборчих комісій цих виборів від минулих.

Оскільки статус виборчих комісій передбачає те, що вони є державними органами, це означає, що і відповідальність членів комісій є набагато більшою.

УТВОРЕННЯ ДІЛЬНИЧНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ (ДВК)

Комісії формуються виключно за поданням кандидатів у Президенти України, отже зберігається **політичний порядок формування цих комісій**.

Відповідно до статті 24 Закону, дільнична виборча комісія утворюється відповідною територіальною виборчою комісією не пізніше як за тридцять п'ять днів до дня виборів у складі: голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії.

Дільнична виборча комісія утворюється у складі не менше дванадцяти осіб. На виборчих дільницях, де кількість виборців не перевищує п'ятдесят осіб, дільнична виборча комісія може утворюватися у складі голови, секретаря та двох — чотирьох членів комісії.

Важливим моментом є те, що у роботу комісій не мають права втручатись органи державної влади. У зв'язку з цим необхідно розглянути частину 11 статті 27 Закону, а саме: до складу дільничної виборчої комісії не можуть входити посадові та службові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це означає, що можливість впливу на дільничні виборчі комісії органів державної влади та місцевого самоврядування обмежена.

ДВК мають надзвичайно широке коло повноважень порівняно з подібними органами в Центральній та Східній Європі. До членів комісії висуваються такі вимоги: 1) проживання на території відповідного виборчого округу (або міста, на території якого розташований цей округ) та 2) наявність права голосу. Крім того, для секретаря комісії є ще одна кваліфікаційна вимога — володіння державною мовою.

ПОВНОВАЖЕННЯ ДВК

Повноваження ДВК, а отже й членів ДВК, визначаються Законом України «Про Центральну виборчу комісію,» статтею 27 Закону України «Про вибори Президента України».

Тренер має чітко наголосити на цьому пункті, оскільки, порівняно зі старим законом повноваження дещо змінилися. Отже, дільнична виборча комісія з метою організації підготовки і проведення виборів Президента України:

- здійснює контроль за дотриманням та однаковим застосуванням законодавства про вибори Президента України;
- отримує список виборців від територіальної виборчої комісії, складає список виборців у випадках, передбачених цим Законом, уточнює

список виборців, подає його для загального ознайомлення та у випадках, передбачених цим Законом, вносить до нього зміни;

- створює умови для ознайомлення виборців з відомостями про всіх кандидатів, їх передвиборними програмами, а також із рішеннями Центральної виборчої комісії, відповідної територіальної виборчої комісії, власними рішеннями та повідомленнями;
- завчасно вручає або надсилає виборцям іменні запрошення із зазначенням дати проведення виборів, адреси приміщення, де відбуватиметься голосування, часу початку і закінчення голосування, номера виборця у списку виборців на дільниці;
- забезпечує підготовку приміщення для голосування та виборчих скриньок;
- вносить за рішенням Центральної виборчої комісії у випадках, передбачених цим Законом, зміни до виборчого бюлетеня;
- організовує голосування на виборчій дільниці;
- проводить підрахунок голосів, поданих на виборчій дільниці, складає протокол про підсумки голосування та надсилає його до відповідної територіальної виборчої комісії;
- визнає недійсним голосування на виборчій дільниці у випадках, передбачених статтею 80 Закону України «Про вибори Президента України»;
- розглядає звернення, заяви і скарги з питань внесення змін до списку виборців, організації та проведення голосування і підрахунку голосів на виборчій дільниці, в межах своїх повноважень приймає щодо них рішення;
- здійснює інші повноваження відповідно до Закону України «Про вибори Президента України» та інших законів України.

Повноваження дільничних виборчих комісій починаються з наступного після дня прийняття рішення про їх утворення, і закінчуються через п'ятнадцять днів після офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією повідомлення про результати виборів Президента України.

ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ЧЛЕНІВ ДВК

Дуже важливим моментом стосовно членів ДВК є стаття 30 Закону України «Про вибори Президента України».

Повноваження члена Центральної виборчої комісії можуть бути припинені в порядку, встановленому Конституцією України (254к/96-ВР) та Законом України «Про Центральну виборчу комісію» (733/97-ВР).

Повноваження територіальної, дільничної виборчої комісії можуть бути достроково припинені виборчою комісією, яка її утворила, за власною ініціативою або на підставі рішення суду в разі порушення комісією Конституції України (254к/96-ВР), цього та інших законів України.

Повноваження члена територіальної, дільничної виборчої комісії припиняються одночасно з припиненням повноважень відповідної виборчої комісії. Тобто закінчення повноважень дільничної комісії відповідно до закону веде до припинення повноважень її членів.

Повноваження члена територіальної, дільничної виборчої комісії припиняються достроково виборчою комісією, яка її утворила, у зв'язку з:

- особистою заявою про складення повноважень члена комісії;
- відкликанням члена комісії відповідним кандидатом на пост Президента України;
- припиненням його громадянства України;
- вибуттям члена комісії на період до дня виборів за межі територіального виборчого округу або населеного пункту, що тягне за собою неможливість виконувати обов'язки члена комісії;
- систематичним невиконанням покладених на нього обов'язків, засвідченим не менш як двома рішеннями з цього питання виборчої комісії, до складу якої входить особа;
- реєстрацією його кандидатом на пост Президента України, а також кандидатом у народні депутати України, кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у депутати місцевої ради або кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, якщо ці вибори проводяться одночасно з виборами Президента України;
- реєстрацією його представником кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії, довіреною особою кандидата

на пост Президента України, а також довіреною особою кандидата у народні депутати України або кандидата у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидата у депутати місцевої ради або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, якщо ці вибори проводяться одночасно з виборами Президента України;

- систематичним або грубим порушенням членом комісії законодавства України про вибори, встановленим рішенням суду або рішенням виборчої комісії вищого рівня;
- набранням щодо нього законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення умисного злочину;
- входженням його до іншої виборчої комісії будь-якого рівня, що здійснює підготовку та проведення виборів Президента України, а також виборів народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, якщо ці вибори проводяться одночасно з виборами Президента України;
- визнанням його недієздатним або зниклим безвісти;
- у зв'язку зі смертю члена комісії або оголошенням його померлим.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ДВК

Основною формою роботи виборчої комісії є засідання, про що йдеться в статті 28 Закону.

Перше засідання комісії має бути скликане не пізніше 3-х днів з моменту утворення ДВК. Аналізуючи частини 4 та 5 цієї статті Закону необхідно наголосити на таких моментах:

- 1) обов'язкове повідомлення всіх членів комісії про час і місце проведення засідань.
- 2) засідання має чинність, якщо в ньому бере участь не менш як дві третини складу комісії

Дуже важливо знати і пам'ятати, що усунути члена комісії можна у разі регулярного невиконання ним посадових обов'язків, засвідчене принаймні двома рішеннями комісії — переважно, це невідвідування засідань комісії (мінімум 2 рази, згідно з ч. 4 ст. 30 Закону).

Цим самим виключається ситуація під час Парламентських виборів 2002 року, коли члени комісій просто блокували роботу комісій, не відвідуючи їх засідання.

Тренер має обов'язково звернути увагу аудиторії на ч.9 ст.28, тобто на коло осіб, які мають право бути присутніми на засіданні комісії, у тому числі при підрахунку голосів та встановленні результатів голосування. До таких осіб належать: члени виборчих комісій вищого рівня, кандидати на пост Президента України, їх довірені особи, офіційні спостерігачі від кандидатів на пост Президента України, партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу (разом не більше двох осіб від одного кандидата на пост Президента України та партії (блоку), яка його висунула), а також офіційні спостерігачі від іноземних держав міжнародних організацій, представники засобів масової інформації (не більше двох осіб від одного засобу масової інформації).

На засіданні комісії обов'язково ведеться протокол (ч.12 ст 28), та рішення комісії оформлюються у вигляді постанови.

Рішення виборчої комісії, прийняте у межах її повноважень, є обов'язковим для виконання і може бути скасоване тільки комісією вищого рівня або судом.

СПИСКИ ВИБОРЦІВ

Цим Законом вперше передбачаються зародки єдиного реєстру виборців. Так ст.31 встановлює, що для підготовки і проведення виборів виборчі списки мають бути готові до 1 липня року проведення чергових президентських виборів. Раніше дільнична виборча комісія несла відповідальність за достовірність і вчасне складання списків виборців, зараз ця норма у законі відсутня. Виконавчі органи місцевої влади передбачені статтею 31 Закону, формують загальні списки виборців до 1 липня. Після утворення виборчих дільниць органи виконавчої влади на основі загального списку виборців повинні сформувавши списки виборців по кожній окремій виборчій дільниці. Потім ці списки виборців передаються до територіальної виборчої комісії.

Порядок складання загальних списків виборців

Для підготовки та проведення голосування виконавчі органи сільських, селищних, міських (у містах, де немає районних у місті рад), районних у містах рад або органи (посадові особи), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, а також консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном до 1 липня року проведення чергових виборів Президента України **складають загальний список виборців, які**

постійно проживають на території відповідного села, селища, міста, району в місті, з використанням відомостей, які мають місцеві органи Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної податкової адміністрації України про місце постійного проживання громадян, за формою, встановленою Центральною виборчою комісією. Керівники структурних підрозділів цих органів зобов'язані надати необхідну для складання загального списку виборців інформацію на запит відповідно сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради.

До загального списку виборців включаються громадяни України, які досягли, або на день виборів досягнуть вісімнадцяти років і мають право голосу, та які на день складання списку постійно проживають на відповідній території. Після утворення виборчих дільниць виконавчі органи сільських, селищних, міських (у містах, де немає районних у місті рад), районних у містах рад або органи (посадові особи), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, на основі відповідного загального списку виборців складають списки виборців по кожній звичайній виборчій дільниці за формою, встановленою Центральною виборчою комісією.

Виборець може бути включений до списку виборців тільки на одній виборчій дільниці.

Порядок складання списків виборців для проведення голосування для звичайних виборчих дільниць

Органи, зазначені у частині третій статті 31 Закону, не пізніше як за тридцять п'ять днів до дня виборів передають списки виборців для звичайних виборчих дільниць у двох примірниках відповідним територіальним виборчим комісіям за підписом сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради або особи, яка відповідно до Закону здійснює його повноваження. Зазначена посадова особа забезпечує своєчасне надання списків виборців територіальним виборчим комісіям та їх достовірність. Підпис вказаної посадової особи засвідчується печаткою відповідного органу.

Військовослужбовці, члени їх сімей та інші виборці, які проживають у межах дислокації військових частин (формувань), і голосуватимуть на звичайних виборчих дільницях, розташованих за межами місць дислокації військових частин (формувань), включаються до списків виборців відповідної виборчої дільниці на підставі відомостей, наданих командирами військових частин (формувань) до органів, що складають списки виборців відповідно до частини третьої статті 31 Закону, не пізніше як за сорок днів до дня виборів. Зазначені відомості подаються в одному примірнику за підписом командира військової частини (формування) і засвідчуються печаткою військової частини

(формування). Командир військової частини (формування) забезпечує своєчасне надання зазначених відомостей відповідним органам та їх достовірність.

Треба чітко зазначити, яка саме інформація має бути в списку виборців. **У списку виборців зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження (для осіб, яким на день виборів виповнилося або виповнюється вісімнадцять років, — також число та місяць народження), адреса місця проживання виборця.** За відсутності відомостей про місяць і день народження громадянина вважається, що він народився 1 січня відповідного року. У списку виборців передбачаються відповідні місця для підписів виборців за отримання виборчого бюлетеня в день виборів, а також для підписів члена дільничної виборчої комісії, який видав виборчий бюлетень. Виборці включаються до списку в порядку, зручному для проведення голосування.

Якщо територіальна виборча комісія не отримала список виборців на звичайній виборчій дільниці у строки, передбачені частиною першою статті 31 Закону, вона оскаржує до місцевого суду бездіяльність сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради або особи, яка відповідно до закону здійснює його повноваження, у порядку, передбаченому цим Законом.

Територіальна виборча комісія не пізніше як за тридцять один день до дня виборів передає список виборців (в одному примірнику) відповідній дільничній виборчій комісії звичайної виборчої дільниці. Другий примірник зберігається в територіальній виборчій комісії. Від імені дільничної виборчої комісії список виборців отримують не менше трьох членів цієї комісії, одним з яких повинен бути голова комісії, а у разі неможливості — заступник голови або секретар комісії. Про передачу дільничній виборчій комісії списку виборців складається акт за формою, встановленою Центральною виборчою комісією.

Після того як списки виборців передаються від територіальної до дільничної комісії відбувається уточнення списків виборців. Важливими є статті 34 і 22, частина 1 (комісії є державними органами і саме тому стаття 34 набуває дещо іншого звучання). **Ці статті виключають так зване «активне» уточнення списків виборців.** З традицій 1998, 1999 та частково 2002 року ми звикли до того, що після отримання списків виборців від органів державної влади, члени ДВК ходять по оселях: уточнюють і звіряють ці списки. З 34 і 22 статей випливає, що таке уточнення зараз заборонено. Наголосимо, що, в 34 статті ніде не вказано, що виборча комісія і її члени можуть ходити і уточнювати списки виборців. Натомість, стаття 22 чітко відповідає на питання про статус ДВК — державний орган, що діє у порядку і спосіб передбачений Конституцією.

Передбачене «пасивне» уточнення списків виборців на підставі звернень громадян — єдиний можливий спосіб уточнити ці списки. У зв'язку з цим ми маємо чіткий алгоритм дій з уточнення членами ДВК списків виборців. Списки знаходяться в ДВК, куди їх передають ТВК. Виборець, який прийшов на дільницю для ознайомлення зі списками, може подивитися ці списки, і в разі, якщо він неправильно включений або помилково не внесений до списку, він має право оскаржити це безпосередньо до ДВК, ТВК або до суду. Майбутнім членам ДВК слід радити, щоб вони приймали беззастережно такі скарги від виборців до дня виборів.

Якщо виборча комісія відмовляється приймати скаргу про уточнення списку виборців — це означає що вона частково бере на себе відповідальність за роботу державних органів. Тим часом такої відповідальності вона не несе. Тому найдоцільніше для ДВК, якщо виборець прийшов і не знайшов себе або своїх родичів у списку, отримати від виборця скаргу, яка буде складена за формою статті 95 Закону, розглянути цю скаргу і внести відповідні зміни і уточнення до списку виборців згідно зі статтею 34 Закону. Навіть якщо органи державної влади звертатимуться до комісії і закликають їх ці списки уточнювати, слід однозначно відповідати, що виборча комісія такого права не має і це буде перевищення її повноважень. Така несанкціонована діяльність може спричинити проблеми, а саме оскарження рішень, дій, бездіяльності ДВК і, як наслідок, розформування і формування її заново.

При аналізі ст. 34 Закону слід наголосити на тому, що ДВК не має права вносити зміни у список виборців у день голосування. Такі зміни можуть вноситись за рішенням суду або територіальної комісії. В Законі передбачена можливість оскарження помилок у списку виборців у день голосування в суді і в ТВК, однак дії, які мусить здійснити ТВК, законом чітко не передбачені. Тому слід орієнтувати членів комісій та виборців, щоб вони оскаржували помилки у списках виборців в день виборів у суді.

Особливу увагу слід приділити ч. 4 ст. 34 Закону: скарга до ДВК щодо невключення до списку виборців, подана в день виборів, не приймається і не розглядається.

ВИБОРЧИЙ БЮЛЕТЕНЬ

Особливості виборчих бюлетенів розглядаються у статтях 71-73 Закону.

Форма і текст виборчого бюлетеня для голосування в день виборів Президента України, а також форма виборчого бюлетеня для повторного голосування затверджуються Центральною виборчою комісією не пізніше як за 30 днів до дня виборів. Текст виборчого бюлетеня для повторного

голосування затверджується Центральною виборчою комісією не пізніше як за десять днів до дня повторного голосування.

ВАЖЛИВО! Виборчі бюлетені є документами суворої звітності.

Виборчий бюлетень повинен містити назву та дату проведення виборів (бюлетень для повторного голосування — дату повторного голосування), номер територіального виборчого округу, номер виборчої дільниці, крім спеціальних виборчих дільниць, які утворені відповідно до частини десятої статті 20 Закону, а також позначені місця для печатки дільничної виборчої комісії, прізвища, ініціалів та підпису члена дільничної виборчої комісії, який видаватиме виборчий бюлетень.

Виборчий бюлетень має контрольний талон, відокремлений лінією відриву. Контрольний талон повинен містити назву та дату виборів (дату повторного голосування), номер територіального виборчого округу, номер виборчої дільниці, а також мають бути позначені місця для номера, за яким виборця внесено до списку виборців на дільниці, підпису виборця, який отримує виборчий бюлетень, прізвища, ініціалів та підпису члена дільничної виборчої комісії, який видаватиме виборчий бюлетень.

Порядок передачі виборчих бюлетенів виборчим комісіям

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Територіальна виборча комісія не раніш, як за три дні до дня виборів, або дня повторного голосування на своєму засіданні передає виборчі бюлетені дільничним виборчим комісіям. Від імені кожної дільничної виборчої комісії бюлетені приймають не менш як три члени цієї комісії, які повинні бути представниками різних кандидатів на пост Президента України.

Про передачу дільничним виборчим комісіям виборчих бюлетенів територіальною виборчою комісією складається протокол за формою, встановленою Центральною виборчою комісією, в якому зазначаються:

- 1) номер територіального виборчого округу;
- 2) номер виборчої дільниці;
- 3) кількість виборців на виборчій дільниці згідно зі списком виборців на день складання протоколу;
- 4) кількість переданих на виборчу дільницю виборчих бюлетенів для голосування;

5) прізвища та підписи членів дільничної виборчої комісії, які прийняли виборчі бюлетені;

6) кількість виборчих бюлетенів, які залишаються на зберіганні в територіальній виборчій комісії.

Протокол про передачу дільничним виборчим комісіям виборчих бюлетенів складається у трьох примірниках і підписується всіма присутніми на засіданні членами територіальної виборчої комісії, а також кандидатами на пост Президента України, їх, довіреними особами, офіційними спостерігачами від кандидатів та партій (блоків), які присутні на засіданні комісії. Дільничним виборчим комісіям закордонних виборчих дільниць виборчі бюлетені передаються у порядку, встановленому Центральною виборчою комісією, з резервом, обсяг якого встановлюється Центральною виборчою комісією.

7) кожен член територіальної виборчої комісії, кандидат на пост Президента України, його довірена особа, офіційний спостерігач від кандидата, партії (блоку), які були присутні при переданні виборчих бюлетенів, мають право, відповідно до Закону отримати копії складених протоколів засвідчені головою та секретарем і скріплені печаткою.

8) члени дільничної виборчої комісії транспортують отримані виборчі бюлетені до приміщення дільничної виборчої комісії у супроводі працівника органів внутрішніх справ.

Приймання виборчих бюлетенів відбувається невідкладно після прибуття членів комісії, які отримали бюлетені, на засіданні дільничної виборчої комісії. При цьому члени дільничної виборчої комісії перераховують отримані бюлетені, проставляють у визначених місцях кожного виборчого бюлетеня печатку дільничної виборчої комісії.

Виборчі бюлетені зберігаються у приміщенні дільничної виборчої комісії в сейфі (металевій шафі), який опечатується стрічкою з проставленням на ній підписів усіх присутніх на засіданні комісії та печатки комісії і постійно (до дня голосування) перебуває під охороною працівника органів внутрішніх справ України.

ПРИМІЩЕННЯ ДЛЯ ГОЛОСУВАННЯ

Особливу увагу необхідно звернути на підготовку приміщення, в якому відбуватиметься голосування. Дотримання і чітке виконання всіх вимог Закону (ст. 74) дає можливість запобігти цілому ряду порушень на дільниці.

Голосування проводиться у спеціально відведених та облаштованих приміщеннях, в яких обладнуються кабінки (кімнати) для таємного голосування та визначаються місця видачі виборчих бюлетенів і місця встановлення виборчих скриньок. Обладнання приміщення для голосування покладається на дільничну виборчу комісію.

Виконавчі органи місцевого самоврядування або інші органи (посадові особи), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, забезпечують виборчі дільниці необхідними приміщеннями для голосування, які придатні для облаштування відповідно до вимог Закону та нормативів, встановлених Центральною виборчою комісією. Приміщення для голосування для малої виборчої дільниці (з кількістю виборців до 500 осіб) повинно мати площу не менше 50 квадратних метрів, середньої (від 500 до 1500 виборців) — не менше 75 квадратних метрів, великої (понад 1500 виборців) — не менше 90 квадратних метрів.

Приміщення для голосування повинно бути обладнане достатньою кількістю кабін (кімнат) для таємного голосування. Для малих виборчих дільниць кількість таких кабін (кімнат) повинна бути не менше двох, для середніх — не менше чотирьох, для великих — не менше шести. Розміщення обладнання у приміщенні для голосування планується таким чином, щоб місця видачі виборчих бюлетенів, вхід і вихід з кабін (кімнат) для таємного голосування, виборчі скриньки були під наглядом членів дільничної виборчої комісії та осіб, які відповідно до цього Закону мають право бути присутніми у приміщенні для голосування.

Кожна виборча дільниця забезпечується необхідною кількістю виборчих скриньок.

У приміщенні для голосування або безпосередньо перед ним дільнична виборча комісія в обов'язковому порядку розміщує плакати, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори Президента України, інформаційні плакати кандидатів на пост Президента України, які розміщуються в алфавітному порядку (в порядку розміщення кандидатів у виборчому бюлетені).

ПІДГОТОВКА ДО ГОЛОСУВАННЯ У ДЕНЬ ВИБОРІВ (ДЕНЬ ПОВТОРНОГО ГОЛОСУВАННЯ)

Насамперед тренер має наголосити на тому, що день голосування вважається постійним засіданням комісії, тому присутність всіх членів комісії на дільниці є обов'язковим

Голосування проводиться у день виборів та у день повторного голосування з **8 до 20 години**. На закордонних виборчих дільницях голосування проводиться за часом країни, де утворені ці дільниці.

Варто зупинитися на таких моментах:

- Про час і місце голосування дільнична виборча комісія повідомляє виборців не пізніше, як за сім днів до дня його проведення, а у виняткових випадках утворення виборчих дільниць відповідно до частини десятої статті 20 Закону України «Про вибори Президента України» — напередодні дня виборів;
- комісія має організувати проведення голосування та забезпечити підтримання належного порядку у приміщенні для голосування, таємності волевиявлення виборців під час голосування. Дільнична виборча комісія не раніше як за сорок п'ять хвилин до початку голосування проводить засідання, на якому відкривається сейф (металева шафа) з виборчими бюлетенями. Голова дільничної виборчої комісії на підставі витягу із протоколу територіальної виборчої комісії про передачу виборчих бюлетенів дільничній виборчій комісії або акта, зазначеного у частині десятій статті 73 Закону про вибори Президента України, оголошує кількість виборчих бюлетенів, отриманих дільничною виборчою комісією. Ці відомості секретар комісії заносить до протоколу дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці;
- у разі виявлення пошкодження стрічки, якою було опечатано сейф (металеву шафу), або невідповідності підписів чи печатки на ній дільнична виборча комісія негайно повідомляє про це органи внутрішніх справ та територіальну виборчу комісію. Після цього члени дільничної виборчої комісії перераховують виборчі бюлетені, про що складається акт, який підписується всіма присутніми при цьому на засіданні дільничної виборчої комісії та скріплюється печаткою комісії. Кількість виборчих бюлетенів, зазначена у вказаному акті, вважається кількістю бюлетенів, отриманих дільничною виборчою комісією;

- дільнична виборча комісія звичайної виборчої дільниці встановлює кількість виборців, які отримали відкріпні посвідчення для відповідного голосування, підраховує кількість наявних невикористаних бланків відповідних відкріпних посвідчень. Невикористані бланки посвідчень погашаються шляхом відокремлення правого нижнього кута. Про погашення бланків відповідних відкріпних посвідчень складається акт за формою, встановленою Центральною виборчою комісією. В акті зазначаються:

- 1) кількість та номери отриманих дільничною виборчою комісією бланків відповідних відкріпних посвідчень;
- 2) кількість виборців, які отримали відповідні відкріпні посвідчення;
- 3) номери невикористаних відповідних відкріпних посвідчень;
- 4) кількість погашених відповідних відкріпних посвідчень.

Голова дільничної виборчої комісії на засіданні комісії перед початком голосування надає для огляду членам дільничної виборчої комісії, присутнім кандидатам на пост Президента України, їх довіреним особам, офіційним спостерігачам, представникам засобів масової інформації по черзі всі наявні на виборчій дільниці виборчі скриньки. Після огляду кожної скриньки вона пломбується або опечатується печаткою дільничної виборчої комісії, після чого в неї опускається контрольний лист, у якому зазначаються номер територіального округу, номер виборчої дільниці, час його вкидання у виборчу скриньку, підписи голови, заступника голови, секретаря та інших членів дільничної виборчої комісії, кандидатів, їх довірених осіб, офіційних спостерігачів, які присутні при цьому. Контрольний лист підписується цими особами, їхні підписи скріплюються печаткою комісії. Після вкидання контрольного листа голова комісії надає для огляду наступну виборчу скриньку і проводить з нею ту ж процедуру. Після опечатування останньої виборчої скриньки та вкидання до неї контрольного листа і встановлення великих (стаціонарних) виборчих скриньок на відведені для них місця виборча дільниця вважається готовою до проведення голосування. Малі (переносні) виборчі скриньки розміщуються у приміщенні для голосування отворами для бюлетенів вниз під наглядом членів комісії та інших осіб, присутніх на виборчій дільниці під час голосування відповідно до вимог Закону.

ОРГАНІЗАЦІЯ І ПОРЯДОК ГОЛОСУВАННЯ

При проведенні голосування на виборчій дільниці член дільничної виборчої комісії на підставі списку виборців по відповідній виборчій дільниці за умови пред'явлення виборцем одного із документів, зазначених у частині

другій статті 2 цього Закону, що посвідчує його особу та громадянство, видає виборцю один виборчий бюлетень для голосування. Виборець розписується за отримання виборчого бюлетеня у визначеному місці на контрольному талоні виборчого бюлетеня та у списку виборців. Член дільничної виборчої комісії, який видає виборчий бюлетень, вписує свої прізвище та ініціали і розписується у визначеному місці на виборчому бюлетені та контрольному талоні. **Робити на виборчих бюлетенях будь-які позначки забороняється.**

Виборець може перебувати у приміщенні для голосування протягом часу, необхідного для голосування. Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабіні (кімнаті) для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність інших осіб.

ВАЖЛИВО! Виборець не має права передавати свій виборчий бюлетень іншим особам. Передача бюлетеня іншій особі вважається порушенням закону.

У виборчому бюлетені для голосування виборець робить позначку «плюс» («+») або іншу, що засвідчує його волевиявлення, у квадраті напроти прізвища кандидата на пост Президента України, за якого він голосує. Виборець може голосувати лише за одного кандидата або не підтримати жодного кандидата на пост Президента України. У разі не підтримання жодного кандидата виборець робить позначку «плюс» («+») або іншу, що засвідчує його волевиявлення, у квадраті напроти слів: «Не підтримую жодного кандидата на пост Президента України». Після заповнення бюлетенів опускається у скриньку.

У разі пошкодження виборчої скриньки під час голосування виборча скринька опечатується головою і не менш як трьома членами виборчої комісії, які є представниками різних кандидатів на пост Президента України, у спосіб, що унеможлиблює вкидання виборчих бюлетенів. Ця виборча скринька зберігається в приміщенні для голосування під наглядом членів комісії та інших осіб, присутніх на виборчій дільниці під час голосування відповідно до вимог цього Закону, і не використовується до закінчення голосування.

О 20 годині голова дільничної виборчої комісії оголошує про закінчення голосування, після чого мають право проголосувати лише виборці, які перебувають у приміщенні для голосування. Продовження голосування після часу, встановленого Законом, не допускається. Після виходу з приміщення для голосування останнього виборця приміщення зачиняється і в ньому залишаються тільки члени комісії та особи, яким цим Законом надано право бути присутніми на засіданні виборчої комісії.

ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ГОЛОСУВАННЯ ЗА МЕЖАМИ ПРИМІЩЕННЯ ДЛЯ ГОЛОСУВАННЯ

Не виключені випадки, коли голосування може відбуватись за межами приміщення для голосування, в такому випадку члени комісії повинні діяти в порядку, визначеному статтею 77 Закону.

Голосування виборців за межами приміщення для голосування організується з таким розрахунком, щоб виборці змогли проголосувати не пізніше як за годину до закінчення голосування.

Важливо звернути увагу аудиторії на те, що: голова дільничної виборчої комісії зобов'язаний оголосити про те, що члени дільничної виборчої комісії відбувають для організації голосування виборців за межами приміщення для голосування. Членам виборчої комісії видаються виборчі бюлетені у кількості, яка дорівнює кількості виборців у витязі зі списку виборців, сам витязь зі списку виборців та опломбована або опечатана переносна виборча скринька, в яку при цьому опускається контрольний лист. У цьому листі зазначаються час виходу (година та хвилини) членів виборчої комісії для проведення голосування за межами приміщення для голосування, кількість отриманих виборчих бюлетенів, прізвища та ініціали членів дільничної виборчої комісії, яким видані виборчі бюлетені. Контрольний лист підписується присутніми членами виборчої комісії, кандидатами на пост Президента України, їх довіреними особами, офіційними спостерігачами, їхні підписи скріплюються печаткою комісії.

ВАЖЛИВО! При проведенні голосування за межами приміщення для голосування мають право бути присутні офіційні спостерігачі.

ПОРЯДОК ПІДРАХУНКУ ГОЛОСІВ НА ВИБОРЧІЙ ДІЛЬНИЦІ

Порядок підрахунку голосів є ключовим моментом будь-яких виборів. Саме в цей момент можливі численні порушення, тому члени комісії мають чітко уявляти свої дії в таких ситуаціях. **Стаття 78 визначає основні моменти порядку підрахунку голосів, на які необхідно звернути увагу:**

1. Підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці здійснюється відкрито і гласно членами дільничної виборчої комісії на її засіданні, яке проводиться у тому ж приміщенні, де відбувалося голосування.

2. Засідання дільничної виборчої комісії починається відразу після закінчення голосування, проводиться без перерви і закінчується після складання та підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

3. Підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці проводиться дільничною виборчою комісією у послідовності викладених положень статті 78 Закону.

4. Список виборців на виборчій дільниці у разі внесення до нього під час голосування доповнень після закінчення голосування підписується головою та секретарем дільничної виборчої комісії і скріплюється печаткою комісії.

5. Дільнична виборча комісія на підставі списку виборців встановлює кількість виборців на виборчій дільниці. Ця кількість оголошується і заноситься секретарем комісії до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

6. Дільнична виборча комісія підраховує невикористані виборчі бюлетені. Кількість таких бюлетенів оголошується і заноситься секретарем комісії до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці. Невикористані виборчі бюлетені погашаються шляхом відокремлення правого нижнього кута бюлетеня. Погашені невикористані виборчі бюлетені разом з бюлетенями, зазначеними у частині дев'ятій статті 76 Закону, запаковуються. На пакеті робиться напис «Невикористані виборчі бюлетені», зазначається номер територіального округу, номер виборчої дільниці, кількість запакованих виборчих бюлетенів, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії.

7. Дільнична виборча комісія підраховує кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені, за підписами у списку виборців. Ця кількість оголошується.

8. Дільнична виборча комісія підраховує кількість контрольних талонів виборчих бюлетенів з підписами виборців та членів виборчої комісії, які їх видавали. Кількість таких талонів оголошується.

9. У разі невідповідності кількості контрольних талонів, зазначених у частині дев'ятій цієї статті, кількості підписів виборців у списку виборців, які отримали виборчі бюлетені, складається акт із зазначенням встановленої рішенням дільничної виборчої комісії причини такої невідповідності, який підписується присутніми членами дільничної виборчої комісії. Цей акт мають право підписати присутні кандидати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі. Підписи скріплюються печаткою комісії. Після цього комісія приймає рішення щодо встановлення кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені. Ця кількість оголошується і заноситься до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

10. Контрольні талони виборчих бюлетенів запаковуються. На пакеті робиться напис «Контрольні талони», зазначаються номер територіального округу, номер виборчої дільниці, кількість запакованих контрольних талонів, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії.

11. Дільнична виборча комісія перевіряє, чи дорівнює сума кількості невикористаних виборчих бюлетенів і кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені, кількості виборчих бюлетенів, отриманих дільничною виборчою комісією. У разі невідповідності цих даних дільнична виборча комісія складає акт із зазначенням встановленої рішенням дільничної виборчої комісії причини такого розходження, який підписується присутніми членами дільничної виборчої комісії. Цей акт мають право підписати присутні кандидати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі. Підписи скріплюються печаткою комісії.

12. Дільнична виборча комісія перевіряє цілісність пломб або печаток на виборчих скриньках.

13. У разі виявлення на виборчих скриньках пошкоджень пломб або печаток чи інших пошкоджень, які порушують цілісність виборчої скриньки, складається акт із зазначенням характеру виявлених пошкоджень, який підписується присутніми членами дільничної виборчої комісії. Цей акт мають право підписати присутні кандидати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі. Підписи скріплюються печаткою комісії.

14. Виборчі бюлетені з пошкодженої виборчої скриньки виймаються по одному без їх перемішування. Дільнична виборча комісія при цьому підраховує кількість виборчих бюлетенів, що знаходяться у цій скриньці. При цьому перевіряється наявність у цій скриньці контрольного листа, який повинен бути винятий останнім.

15. У разі відсутності у виборчій скриньці контрольного листа дільнична виборча комісія складає акт про відсутність у скриньці контрольного листа, в якому зазначає кількість виборчих бюлетенів, що знаходяться у цій скриньці. Ці виборчі бюлетені не враховуються при встановленні загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців.

16. Якщо при відкритті переносної виборчої скриньки у ній виявиться більше виборчих бюлетенів, ніж зазначено в контрольному листі у цій скриньці, дільнична виборча комісія складає акт про таку невідповідність, в якому зазначає кількість виборчих бюлетенів, що знаходяться у цій скриньці. Ці виборчі бюлетені не враховуються при встановленні загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців.

17. У разі виникнення сумнівів щодо достовірності контрольного листа та в інших сумнівних випадках рішення щодо визнання виборчих бюлетенів, що знаходяться у виборчій скриньці, такими, що не підлягають урахуванню при встановленні загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців, приймається дільничною виборчою комісією шляхом голосування.

18. *Виборчі бюлетені розкладаються на місця, позначені окремими табличками, що містять з обох боків прізвища й ініціали кандидатів, написи «недійсні», «проти всіх». При розкладанні виборчих бюлетенів визначений виборчою комісією член комісії показує кожний виборчий бюлетень усім членам комісії, виголошуючи результат волевиявлення виборця. У разі виникнення сумнівів щодо змісту виборчого бюлетеня виборча комісія вирішує питання шляхом голосування. При цьому кожен член комісії має право оглянути особисто виборчий бюлетень. На час огляду виборчого бюлетеня робота з іншими виборчими бюлетенями припиняється.*

Недійсними вважаються виборчі бюлетені:

- на яких відсутня печатка цієї дільничної виборчої комісії;
- якщо зазначені на виборчому бюлетені номери територіального округу або виборчої дільниці не відповідають номерам територіального округу чи виборчої дільниці, на якій проводиться підрахунок голосів;
- на яких не зазначено прізвище та (або) відсутній підпис члена дільничної виборчої комісії, який його видав, або міститься підпис особи, яка не є членом виборчої комісії цієї виборчої дільниці;
- за наявності обставин, зазначених у частині восьмій статті 72 Закону;
- якщо у виборчому бюлетені зроблено більш як одну позначку проти прізвищ кандидатів чи проти прізвища кандидата і тексту «Не підтримую жодного кандидата на пост Президента України»;
- якщо не поставлено жодної позначки;
- якщо не відірвано контрольні талони;
- якщо неможливо з інших причин встановити зміст волевиявлення виборця.

Недійсні виборчі бюлетені підраховуються окремо. Ця кількість оголошується і заноситься секретарем комісії до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці. Недійсні виборчі бюлетені запаковуються. На пакеті робиться напис «Недійсні виборчі бюлетені», зазначаються номер територіального округу, номер виборчої дільниці, кількість запакованих недійсних виборчих бюлетенів, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії.

Дільнична виборча комісія зобов'язана під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці перевірити, чи дорівнює кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці, сумі кількостей недійсних виборчих бюлетенів на виборчій дільниці, виборчих бюлетенів, голоси в яких подані за кожного кандидата, та кількості виборчих бюлетенів, у яких виборці не підтримали жодного кандидата.

ВАЖЛИВО! У разі невідповідності цих даних дільнична виборча комісія складає акт із зазначенням встановленої рішенням дільничної виборчої комісії причини такого розходження, який підписується присутніми членами дільничної виборчої комісії. Цей акт мають право підписати присутні кандидати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі. Підписи скріплюються печаткою комісії.

Всі оброблені бюлетені (дійсні, недійсні, невикористані) запаковуються відповідним чином і у супроводі членів комісії та спостерігачів відправляються до територіальної виборчої комісії.

ПРОТОКОЛ ДІЛЬНИЧНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ ПРО ПІДРАХУНОК ГОЛОСІВ ВИБОРЦІВ

Дільнична виборча комісія на своєму засіданні складає протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці за формою, встановленою Центральною виборчою комісією.

Пам'ятайте!

До протоколу дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці прописом та цифрами заносяться:

- кількість виборчих бюлетенів, одержаних дільничною виборчою комісією;
- кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчій дільниці;
- кількість невикористаних виборчих бюлетенів;
- кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені;
- кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці;
- кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними;
- кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України;
- кількість виборців, які не підтримали жодного кандидата на пост Президента України.

Протокол з підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці складається дільничною виборчою комісією у кількості примірників, яка на чотири більша, ніж кількість осіб, які входять до складу дільничної виборчої комісії. Примірники протоколу нумеруються і мають однакову юридичну силу.

Тренерові варто обов'язково зазначити (відповідно до ст. 79 Закону), що саме має бути у протоколі про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці. Мають зазначатися: **дата і час (година і хвилини) його підписання членами дільничної виборчої комісії. Кожен примірник протоколу підписується головою, заступником голови, секретарем та іншими членами дільничної виборчої комісії, які присутні на засіданні комісії.** У разі відсутності підпису члена дільничної виборчої комісії у протоколі проти його прізвища зазначається причина відсутності підпису. Протокол засвідчується печаткою дільничної виборчої комісії. Перший примірник протоколу мають право підписати кандидати на пост Президента України, їх довірені особи, офіційні спостерігачі, які були присутні при підрахунку голосів виборців.

Забороняється заповнення протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці олівцем, а також внесення до них без відповідного рішення комісії будь-яких виправлень. На це потрібно особливо звернути увагу аудиторії!

Якщо після підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному окрузі дільнична виборча комісія виявила в ньому неточності (описку чи помилку у цифрах), вона на тому ж засіданні розглядає питання про внесення змін до нього шляхом складання нового протоколу, на якому робиться помітка «Уточнений». При цьому перерахунок бюлетенів не робиться. Протокол з позначкою «Уточнений» складається у кількості примірників, яка на чотири більша, ніж кількість осіб, які входять до складу дільничної виборчої комісії.

Перший і другий примірники протоколу дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, а за наявності, і відповідні примірники протоколу з поміткою «Уточнений» запаковуються. На пакеті робиться напис «Протокол про підрахунок голосів», зазначаються номер територіального округу, номер виборчої дільниці, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії. Третій примірник протоколу дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці зберігається у секретаря дільничної виборчої комісії, четвертий примірник зазначеного протоколу невідкладно вивішується для загального ознайомлення у приміщенні дільничної виборчої комісії, а решта — по одному примірнику протоколу — видається членам дільничної виборчої комісії.

Кандидатам на пост Президента України, їх довіреним особам, офіційним спостерігачам, які були присутні при підрахунку голосів

виборців на виборчій дільниці, на їх прохання невідкладно видаються копії зазначеного у цій статті протоколу, засвідчені головою і секретарем дільничної виборчої комісії та скріплені печаткою комісії, з розрахунку не більш як по одній копії кожного протоколу для кожного кандидата та для кожного офіційного спостерігача.

Пакети з протоколами дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, виборчими бюлетенями, контрольними талонами і предметами, списками виборців, а також, за наявності, окремими думками членів виборчої комісії, викладеними у письмовій формі, актами, заявами, скаргами та рішеннями, прийнятими комісією, невідкладно після закінчення засідання комісії доставляються до територіальної виборчої комісії.

ВИЗНАННЯ ДІЛЬНИЧНОЮ ВИБОРЧОЮ КОМІСІЄЮ ГОЛОСУВАННЯ НА ВИБОРЧІЙ ДІЛЬНИЦІ НЕДІЙСНИМ

При визнанні бюлетенів для голосування недійсними члени комісії керуються статтею 80 Закону України «Про вибори Президента України». Голосування може бути визнаним не дійсним у таких випадках:

1) за наявності випадків незаконного голосування (вкидання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою, крім випадків, передбачених частиною сьомою статті 76 Закону; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців на виборчій дільниці або включені до нього безпідставно; голосування особою більше ніж один раз) у кількості, що перевищує десять відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці;

2) виявлення у виборчих скриньках виборчих бюлетенів у кількості, що перевищує більше ніж на десять відсотків кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці;

3) знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок), що унеможлиблює встановлення змісту виборчих бюлетенів, якщо кількість цих бюлетенів перевищує десять відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці.

У разі прийняття рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним протокол дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів

виборців на виборчій дільниці повинен містити лише відомості, зазначені у пунктах 1 — 6 частини другої статті 79 Закону. На місці інших відомостей ставиться прочерк. Протоколи складаються дільничною виборчою комісією у порядку, встановленому статтею 79 Закону.

У разі прийняття рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним виборчі бюлетені запаковуються. На пакеті робиться напис «Виборчі бюлетені», зазначаються номер територіального округу, номер виборчої дільниці, кількість запакованих виборчих бюлетенів, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії.

Рішення дільничної виборчої комісії про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним та акт, на підставі якого прийнято це рішення, додаються до протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

ПОРЯДОК ТРАНСПОРТУВАННЯ І ПЕРЕДАЧІ ДОКУМЕНТІВ ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ

Транспортування документів, зазначених у частині дев'ятій статті 79 Закону визначається статтею 81 і здійснюється головою дільничної виборчої комісії або заступником голови та іншими двома членами цієї комісії, які повинні бути представниками різних кандидатів, у супроводі працівника органів внутрішніх справ.

Інші члени дільничної виборчої комісії, кандидати, уповноважені особи, офіційні спостерігачі за їх бажанням можуть також супроводжувати транспортування таких документів. Супроводження таких документів іншими особами забороняється. Під час транспортування документів забороняється порушувати цілісність пакетів з виборчими бюлетенями та іншою документацією.

Протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідних виборчих округах та інші документи дільничної виборчої комісії передаються відповідній територіальній виборчій комісії на її засіданні.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ ТА РОЗГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ДІЛЬНИЧНИХ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ВИБОРЧОЮ КОМІСІЄЮ

Під час розгляду цього питання тренер має звернути увагу на такі **принципові положення**:

З моменту закінчення голосування територіальна виборча комісія розпочинає засідання, яке продовжується безперервно до встановлення підсумків голосування у територіальному виборчому окрузі. На цей час члени територіальної виборчої комісії не можуть залучатися до виконання інших функцій, крім участі в засіданні комісії.

На засіданні територіальної виборчої комісії приймаються, розглядаються та оголошуються протоколи дільничних виборчих комісій про підсумки голосування на відповідних виборчих дільницях, а також передаються інші документи дільничних виборчих комісій, передбачені частиною дев'ятою статті 79 Закону. Час прийняття територіальною виборчою комісією протоколу дільничної виборчої комісії, перелік прийнятих документів і занесені до протоколу відомості фіксуються у протоколі засідання територіальної виборчої комісії.

При прийнятті територіальною виборчою комісією протоколу дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному окрузі занесені до нього відомості оголошуються.

У разі виявлення у протоколі дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці виправлень, помилок, неточностей територіальна виборча комісія своїм рішенням може зобов'язати дільничну виборчу комісію внести зміни до цього протоколу відповідно до вимог частини шостої статті 79 Закону. Під час розгляду цього питання дільничною виборчою комісією подані до територіальної виборчої комісії примірники протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці та додані до нього документи зберігаються в територіальній виборчій комісії.

Дільнична виборча комісія зобов'язана у строк, визначений територіальною виборчою комісією, розглянути питання про внесення змін до протоколу без перерахунку бюлетенів. Протокол з поміткою «Уточнений» транспортується і передається територіальній виборчій комісії в порядку, встановленому статтею 81 Закону.

За наявності скарг, заяв, відповідно оформлених актів, складених кандидатами, їх довіреними особами та офіційними спостерігачами про порушення вимог Закону під час проведення голосування та (або) підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, що ставлять під сумнів результати підрахунку голосів виборців на цій дільниці, територіальна виборча комісія може прийняти рішення про проведення повторного підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці.

Протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці та інші документи дільничної виборчої комісії до проведення повторного підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці територіальною виборчою комісією зберігаються у приміщенні засідання територіальної виборчої комісії.

Повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці здійснюється територіальною виборчою комісією з обов'язковою участю членів дільничної виборчої комісії, які передають виборчу документацію, після розгляду і прийняття протоколів та інших документів від усіх дільничних виборчих комісій. У повторному підрахунку територіальною виборчою комісією голосів виборців на виборчій дільниці мають право брати участь усі члени цієї дільничної виборчої комісії, а також можуть бути присутні кандидати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі.

Протоколи про повторний підрахунок голосів виборців на відповідній виборчій дільниці складаються територіальною виборчою комісією у кількості примірників на чотири більшої, ніж кількість осіб, що входять до складу територіальної виборчої комісії. Примірники протоколів нумеруються і мають однакову юридичну силу. Ці протоколи підписуються присутніми членами територіальної виборчої комісії та членами дільничної виборчої комісії, які брали участь у повторному підрахунку голосів, та засвідчуються печаткою територіальної виборчої комісії. Відомості протоколів оголошуються. Перший примірник кожного протоколу мають право підписати кандидати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі, які були присутні під час підрахунку голосів виборців.

СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ОФІЦІЙНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ.

На початку семінару тренер повинен наголосити, що його головною метою є надання ґрунтовних знань з ефективної організації роботи офіційних спостерігачів згідно з вимогами чинного виборчого законодавства. Слід звернути увагу на те, що після його прослуховування учасники:

- знатимуть свої повноваження і статус;
- навчаться співпрацювати з іншими учасниками виборчого процесу на виборчій дільниці;
- відпрацюють способи фіксування порушень виборчого законодавства;
- зможуть скласти документи, потрібні для правильного оскарження порушень;
- зможуть знайти вихід з проблемних ситуацій.

Після ознайомлення з тематикою семінару тренер повинен запропонувати кожному учаснику семінару розповісти, що він знає про свій статус і

повноваження. Під час виступів думки учасників слід записувати на великий аркуш паперу (принцип «Мозкового штурму»). Це дасть можливість визначити загальний рівень знань групи.

Слід наголосити, що яким би чином вони не опинились у списку людей, запропонованих на роль офіційного спостерігача — чи це їхні переконання, чи просто бажання спробувати себе у новій ролі чи, зрештою, їх просто попросив колега, — учасники семінару мають зрозуміти, що це така ж важлива робота. Потрібно особливо наголосити на тому, що їхні помилки можуть мати серйозні наслідки.

Далі тренер повинен розповісти про порядок реєстрації, офіційний статус та повноваження спостерігача. Водночас тренер має пам'ятати: розповідаючи про щось, він неодмінно повинен посилатись на Закон України «Про вибори Президента України», інші закони України та постанови ЦВК.

У своїй доповіді він має звернути увагу аудиторії на те, що спостерігачі реєструються відповідними територіальними виборчими комісіями і здійснюють спостереження у відповідних виборчих округах як безпосередньо у територіальних виборчих комісіях, так і на дільничних виборчих комісіях.

Згідно із Законом у виборчому процесі можуть брати участь офіційні спостерігачі від довірених осіб кандидатів на посаду Президента України, політичних партій та блоків, які висунули кандидатів, іноземних держав та міжнародних організацій, які хочуть та можуть вести спостереження за перебігом виборчого процесу в Україні.

Повноваження офіційних спостерігачів починаються з дня їх реєстрації відповідною виборчою комісією у порядку, передбаченому Законом, і припиняються після оголошення Центральною виборчою комісією результатів виборів Президента України.

У новій редакції Закону порівняно з попередньою, чіткіше і ширше вказано обмеження щодо права бути офіційним спостерігачем під час виборів. Зокрема ч. 1 ст. 69 чітко вказує, що офіційним спостерігачем від кандидата на пост Президента України, від партії (блоку), яка висунула кандидата, зареєстрованого Центральною виборчою комісією, може бути громадянин України, який має право голосу і не є членом виборчої комісії.

Водночас в цій же частині 1 статті 69 вказано, що офіційним спостерігачем не може бути:

- член виборчої комісії;
- посадова або службова особа органів виконавчої влади;
- працівник органів місцевого самоврядування;
- військовослужбовець;
- службовець рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ;

- працівник Служби Безпеки України;
- особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу.

На думку незалежних експертів, такі обмеження позитивно позначаються на чесності та прозорості виборчого процесу, оскільки не дозволяють посадовим особам, які отримують посвідчення офіційних спостерігачів, впливати на волевиявлення громадян безпосередньо в день голосування на виборчих дільницях.

Офіційний спостерігач має право:

- бути присутніми на засіданнях виборчої комісії в кількості **не більше двох осіб** від кожного з суб'єктів виборчого процесу, з дотриманням вимог Закону України «Про вибори Президента України»;
- брати участь у засіданнях виборчих комісій, відповідно, під час реєстрації кандидатів у Президенти України, голосування, підрахунку голосів на виборчій дільниці, визначення результатів голосування у територіальному виборчому окрузі і підбиття загальних підсумків виборів Президента України;
- спостерігати з будь-якої відстані за діями членів комісії, у тому числі під час видачі бюлетенів виборцям і підрахунку голосів, не перешкоджаючи членам комісії фізично;
- знайомитися з матеріалами передвиборної агітації;
- перебувати у приміщеннях виборчих дільниць перед початком голосування, під час перевірки виборчих скриньок, пломбуванні або опечатуванні їх, під час голосування;
- бути присутніми під час перерахування бюлетенів, що видаються членам дільничної виборчої комісії для організації голосування виборців, які за станом здоров'я не можуть прибути у приміщення для голосування, та під час проведення такого голосування;
- бути присутнім під час видачі виборчих бюлетенів членам дільничної виборчої комісії для організації голосування виборців за межами приміщення для голосування та під час проведенні такого голосування;
- робити кінозйомки, аудіо- та відеозаписи, фотографувати;
- звертатися до відповідної виборчої комісії у разі виявлення порушень Закону України «Про вибори Президента України» із заявою про усунення порушень;
- складати акти, що підписуються спостерігачем та не менш як двома виборцями, які засвідчують факт цього порушення, із зазначенням їх прізвищ, імен, по батькові, адреси місця проживання, та подавати їх до відповідної виборчої комісії у строки, передбачені статтею 94 Закону «Про вибори Президента України»;

- підписувати перший примірник протоколу дільничної виборчої комісії про підсумки голосування;
- отримувати копії протоколів відповідної виборчої комісії відразу після їх підписання.
- мати інші права, передбачені Законом України «Про вибори Президента України.»

Офіційному спостерігачеві виборчої комісії під час виконання своїх обов'язків забороняється агітувати за чи проти кандидатів у Президенти України та оцінювати діяльність політичних партій або виборчих блоків партій, які висунули кандидатів у Президенти України.

Офіційний спостерігач не має права:

- протиправно втручатися в роботу виборчої комісії, чинити дії, що порушують перебіг виборчого процесу або заважають членам виборчої комісії здійснювати свої повноваження;
- заповнювати замість виборця (у тому числі і на його прохання) виборчий бюлетень;
- бути присутнім при заповненні виборцем виборчого бюлетеня у кабіні (кімнаті) для таємного голосування.

Законом передбачені також випадки, коли офіційний спостерігач може бути позбавлений свого статусу. Це може відбуватися в трьох випадках:

- за власним бажанням;
 - за рішенням суб'єкта виборчого процесу який подавав його кандидатуру;
 - за мотивованим рішенням відповідної дільничної виборчої комісії.
- Не розглядаючи перші два випадки, зауважимо, що останній варіант можливий виключно у разі:
- встановлення фактів грубого або систематичного порушення спостерігачем Конституції України та законів України;
 - порушення офіційним спостерігачем вимог частини восьмої 69 статті Закону.

Саме у цих випадках виборча комісія своїм рішенням може прийняти у визначеному законодавством України порядку рішення про позбавлення спостерігача права бути присутнім на засіданні виборчої комісії.

Роль і місце офіційного спостерігача в день голосування

Ознайомившись зі статусом та повноваженнями офіційних спостерігачів, тренер має розповісти учасникам семінару, що вони повинні робити в день голосування. Слід неодмінно наголосити, що основне завдання спостерігача — особисто пересвідчитись у тому, що вибори відбуваються з дотриманням вимог виборчого законодавства. Саме тому спостерігач має знаходитись на виборчій дільниці до моменту завершення підрахунку голосів та дочекатись оголошення результатів виборів. При цьому тренер має посилатися на Закон України «Про вибори Президента України,» де записано, що офіційні спостерігачі мають право спостерігати на виборчих дільницях за перебігом голосування та підрахунком голосів в умовах, що забезпечують достатній огляд процесу голосування та підрахунку голосів. У разі ж, якщо спостерігачі помітять порушення чинного законодавства, вони повинні вказати на це членам дільничної комісії та скласти відповідний акт про порушення.

Що стосується організації роботи спостерігача в день виборів, то радимо тренеру, перед тим як читати цю лекцію, ще раз переглянути розділ цієї книги, який стосується організації роботи члена дільничної виборчої комісії у день виборів. Адже робота в день голосування схожа як для члена ДВК, так і для спостерігача. Для того ж, щоб спостерігач міг чітко відслідковувати дотримання виборчих процедур, він повинен добре знати, що саме мають робити у день голосування члени дільничної виборчої комісії. Звісно, подавати інформацію, викладену у зазначеному розділі під дещо іншим кутом зору — з позиції спостерігача. Однак варто постійно наголосувати, що **ефективне спостереження можливе тільки за умови тісної співпраці з членами ДВК та іншими спостерігачами.**

У цій частині доповіді тренер має підкреслити, що загалом спостерігач повинен упродовж всього дня спостерігати за ходом голосування на виборчій дільниці. Він не повинен постійно залишатись на одному місці. І хоча, як правило, керівництво комісії заздалегідь визначає спеціальні місця для спостерігачів, дуже часто буває, що з цих місць не можна добре бачити все те, що відбувається на дільниці.

Для уникнення такої ситуації та для підстраховки, спостерігач одразу мусить з'ясувати з колегами (іншими спостерігачами) розподіл обов'язків. Робити це слід уважно, щоб не втрапити на гачок «доброзичливців» з конкуруючої сторони.

Завжди краще підстрахуватись і бути впевненим, що усі важливі моменти процесу голосування не залишаться без уваги спостерігачів або членів ДВК, яким можна довіряти.

Саме тому одразу виберіть потенційних союзників і розподіліть з ними обов'язки.

Подальша поведінка залежатиме від місця, яке випало спостерігачеві: спостереження за видачею бюлетенів, за кабінами для голосування, чи за виборчими скриньками.

Комусь варто час від часу поглянути, що відбувається на вході до виборчої дільниці, походити поміж виборцями, щоб переконатись чи ніхто не агітує.

Не обов'язково, якщо Ви бачите порушення з боку члена ДВК, одразу ж стверджувати, що вони це роблять свідомо. Члени виборчої комісії можуть робити помилки через брак досвіду. Підкажіть їм — імовірно вони не лише виправлять помилку, але й більше її не повторять. Якщо Ви вкажете на помилку, Ви повинні чітко зазначити, яка стаття закону порушується. Цим Ви можете заслужити серед членів ДВК авторитет і надалі вони зважатимуть на Вашу присутність. Отже, будьте ввічливими та приязними, не будьте агресивними. Оскільки Ви добре знаєте Закон, то можете навіть щось їм порадити. Намагайтесь будувати стосунки з членами ДВК на основі взаємної підтримки та співробітництва

Пам'ятайте! Спостерігач повинен поводитись максимально ввічливо та коректно, аби не дати підстав членам ДВК позбавити його права перебувати на дільниці. Якщо спостерігач бачитиме, що на його зауваження комісія не реагує — не варто здійснювати крик, достатньо подзвонити у свій штаб аби звідтіля приїхала група «швидкого реагування» і саме вона має з'ясувати відносини з членами ДВК.

З метою покращення роботи офіційних спостерігачів в день голосування, подаємо інформацію, що стосується організації їхньої роботи. Вона складається з таких частин:

- що потрібно мати при собі спостерігачеві в день голосування;
- зразок контрольного листа-спостереження за виборами Президента України;

Рекомендуємо тренерам ці матеріали розмножити і роздати учасникам семінарів, які вони організовуватимуть.

Список речей, які повинен мати спостерігач в день голосування:

- посвідчення встановленого зразка;
- Закон України «Про вибори Президента України»;
- пам'ятка офіційного спостерігача в редакції ЦВК;
- набір контрольних листів (зразок див. нижче);
- набір бланків для написання актів і заяв. (зразки див у 3 розділі книги);
- витяги з Конституції України, адміністративного та кримінального кодексів;

- мінімум дві ручки;
- записник або чистий папір;
- калькулятор або інший інструмент для підрахунку голосів;
- контактні телефони свого окружного виборчого штабу та територіальної виборчої комісії;
- адреси, телефони і прізвища своїх колег, які знаходяться на сусідніх ділянках;
- кілька бутербродів і термос з гарячою кавою або чаєм;
- бажано мати з собою також ліхтарик (бувають випадки, що на ділянці «раптово» зникає світло унаслідок чого «зникають» бюлетені або на них з'являються позначки, що робить їх не дійсними).
- газовий балончик (остання рекомендація з'явилася після ходу виборчої кампанії на посаду мера м. Мукачєва);
- фотоапарат чи відеокамера

Контрольний лист має складатись з кількох тематичних блоків:

- дані де відбувається голосування та ким здійснюється спостереження;
- інформація про те, чи відбувалися порушення на виборчій ділянці перед початком голосування;
- інформація про те, чи відбувалися порушення в ході голосування;
- інформація про те, як здійснювався підрахунок голосів;
- результати голосування.

Рекомендуємо на кожен з цих блоків підготувати список питань, які включатимуть можливі порушення із посиланнями на статті Закону, що порушуються. Навпроти кожного з наведених нижче питань, залишайте місце де в спостерігач міг поставити позначку в разі, якщо порушення відбулося.

Зразок контрольного листа наводиться в 3-му розділі книги. Там же ви матимете змогу знайти і зразок «Пам'ятки спостерігачеві.» Рекомендуємо розмножити її та видати кожному спостерігачеві для ознайомлення.

Практичні вправи: реагування спостерігача у проблемних ситуаціях

Наприкінці викладу теоретичного матеріалу, пропонуємо розділити учасників семінару на три групи і дати їм завдання розробити механізми реагування на порушення виборчого законодавства, які можуть статися під час голосування.

Пропонуємо попрацювати над трьома проблемними ситуаціями, що трапляються найчастіше.

Перед групами стоїть завдання:

- представити спосіб виявлення порушення;
- запропонувати механізм реагування на нього;
- опрацювати механізм запобігання цьому порушенню.

Перша група

Видача кількох бюлетенів в одні руки.

Друга група

Присутність на виборчій дільниці довше за визначений час представника місцевої державної адміністрації.

Третя група

Ланцюжок або «Потяг».

Саме третє порушення зустрічається найчастіше. Суть його полягає в тому, що виборець бере бюлетень, але не заповнює його, кидаючи у скриньку звичайний аркуш паперу. Чистий бюлетень він виносить з виборчої дільниці і продає його (покупець уже чекає). Після цього організують конвеєр: кожний наступний підкуплений виборець несе на дільницю «правильно» заповнений бюлетень, одержаний від продавця, вкидає в урну і знову виносить на вулицю чистий.

Не забудьте відвести час на презентацію результатів роботи у групах та обговорення!

чесні 59
вибори

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗРАЗОК КОНТРОЛЬНОГО ЛИСТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Перший блок питань: данні де відбувається голосування та ким ведеться спостереження:

Дата;
Від якої організації ведеться спостереження;
№ округу та № дільниці;
Прізвище, ім'я, по батькові спостерігача;
Адреса контактний телефон.

Другий блок питань: інформація чи відбувалися порушення на виборчій дільниці перед початком голосування

Прийти на дільницю о 7.30 ранку і встигнути до моменту опечатування скриньок.

Зареєструватися у голови комісії.

Зафіксувати склад виборчої комісії (ПІБ — голови, заступника, секретаря, всіх членів).

Зафіксувати загальну кількість виборців.

Зафіксувати кількість бюлетенів отриманих на дільницю.

Переконайтесь чи відповідають вимогам Закону виборчі скриньки.

Чи перевірів голова виборчої комісії скриньку для голосування у присутності інших членів комісії та офіційних спостерігачів.

Чи поставлені підписи на контрольному листі, який опускають у скриньку перед початком голосування.

Чи опечатав (опломбував) голова скриньки.

Чи належним чином організовано приміщення для голосування.

Чи виборчі скриньки встановлені таким чином, щоб виборці обов'язково проходили через кабін для голосування.

Чи обладнано достатньо кабін для голосування.

Чи входи у кабін, виходи з них, а також шлях до виборчих скриньок мають бути в полі зору офіційних осіб, присутніх на дільниці.

Чи на належному місці знаходиться офіційна інформація про кандидатів (вона має розміщуватися в алфавітному порядку і бути доступною для ознайомлення).

Чи складено у визначений законом строк список виборців, які не можуть прийти у приміщення для голосування. Якщо так, то скільки їх?

Чи були письмові заяви виборців, що не можуть прийти у приміщення для голосування? Скільки?

На дільниці і поряд з нею не повинно бути жодної агітації, крім офіційної. Якщо ви таку виявили, зверніться з відповідною заявою до голови комісії і попросіть зняти її.

Третій блок питань: хід голосування:

- Чи були такі виборці, котрі отримали бюлетені без посвідчення особи. Якщо так, то скільки?
- Чи були виборці, які отримали більше ніж один бюлетень в руки? Скільки?
- Чи відповідає форма і текст бюлетеня нормам, які встановила ЦВК.
- Чи не було порушено час голосування (почалося із запізненням або припинено раніше). Якщо так то наскільки?
- Чи були такі виборці, яким були видані виборчі бюлетені без печатки й підпису на контрольних талонах члена виборчої комісії, який видавав бюлетені? Якщо так то скільки?
- Чи були такі виборці, що не розписалися біля свого прізвища у списку виборців та на контрольному талоні? Скільки?
- Чи робилися на бюлетенях позначки, за якими можна було б визначити виборця? Скільки?
- Чи всі виборці голосували особисто?
- Чи були такі виборці які перебували в приміщенні для голосування більше часу, ніж це їм потрібно для голосування. ?
- Чи оголосив голова про вихід трьох членів ДВК для голосування за межами приміщення для голосування?

- Чи була їм видана відповідна кількість бюлетенів, яка вказана у списку тих виборців, що голосують за межами приміщення для голосування?
- Чи радили члени ДВК або інші сторонні особи виборцям, як голосувати або заповнювати бюлетень?
- Чи відбувалося голосування однією особою замість іншої?
- Чи були такі виборці, що голосували не в кабінках для таємного голосування? Якщо так, то скільки?
- Чи проводилася агітація на виборчій дільниці або біля неї?
- Чи ставили члени комісії підписи замість виборців у списку виборців?
- Чи відбувалися маніпуляції двома однаковими примірниками списків виборців (вкінці дня голосування можливі спроби розписатись замість виборця в отриманні бюлетеню, якщо виборець, за якого вже розписались, прийшов голосувати, то йому для підпису пропонується дублікат).
- Чи відбувалося заповнення контрольного талону або бюлетеню без виборців?
- Чи відривався контрольний талон без виборця? Якщо так, то скільки?
- Чи переховували заповнені або чисті бюлетені у кабінах для голосування?
- Чи докидали бюлетені у скриньки для голосування?
- Чи відбувалася заміна скриньки для голосування іншою (зі вже заповненими бюлетенями)?
- Чи були такі виборці, які отримавши бюлетені не прямували до кабінки для таємного голосування, а виходили з дільниці не проголосувавши? Якщо так, то скільки?

Четвертий блок питань. Підрахунок голосів.

- Чи здійснювали підрахунок голосів виключно члени дільничної виборчої комісії?
- Чи здійснювався підрахунок голосів у тому ж приміщенні, де відбувалось голосування?
- Чи встановлена загальна кількість виборців на підставі списку виборців?
- Чи була вона оголошена і занесена до протоколу?
- Чи встановлена кількість виборців, які одержали бюлетені на підставі контрольних талонів?
- Чи була вона оголошена і занесена до протоколу?
- Чи були підраховані, погашені, опечатані й невикористані бюлетені до відкриття скриньок?
- Чи була їх кількість оголошена і занесена до протоколу?

- Чи були невикористані бюлетені запаковані в окремий конверт, а контрольні талони окремо?
- Чи перевірила ДВК цілісність печаток/пломб на виборчих скриньках перед їх відкриттям?
- Чи відкрили спочатку скриньку, з якою голосування було організоване поза межами дільниці, і підраховали загальну кількість бюлетенів в ній?
- Чи відкривались виборчі скриньки по чергово?
- Чи підраховував кількість бюлетенів вголос визначений член виборчої комісії?
- Чи складалися окремо та підраховувалися предмети, що не є бюлетенями (бюлетені не встановленого зразка)?
- Чи встановила комісія кількість виборчих бюлетенів, що були у скриньках?
- Чи підраховувала комісія загальну кількість виборчих бюлетенів, що були у скриньках?
- Чи було оголошено їх кількість та занесено до протоколу?
- Чи позначалися місця для бюлетенів табличками?
- Чи сортував бюлетені визначений член виборчої комісії?
- Чи оголошував член комісії зміст кожного бюлетеня?
- Чи вирішувались всі питання щодо дійсності бюлетенів тільки шляхом голосуванням членів комісії?
- Чи було оголошено та занесено до протоколу кількість бюлетенів, визнаних недійсними?
- Чи були недійсні бюлетені запаковані та опечатані до підрахунку голосів за кандидатів?
- Чи велися підрахунки за кожного кандидата окремо?
- Чи були бюлетені за кожного кандидата покладені в окремі конверти та опечатані?
- Чи складено необхідну кількість примірників протоколу?
- Чи був підписаний кожен примірник головою комісії, заступником, секретарем та її членами?
- Чи підписали офіційні спостерігачі та довірені й уповноважені особи кандидатів перший примірник протоколу?
- Чи видавалися копії протоколів довіреним і уповноваженим особам, офіційним спостерігачам на їх прохання?
- Чи один з протоколів був вивішений у приміщенні комісії відразу після підрахунку для загального ознайомлення? Якщо так, то о котрій годині?
- Чи один з примірників протоколу залишили у секретаря ДВК?
- Чи виїхали негайно після оформлення протоколу до окружної виборчої комісії голова або заступник голови та два члени дільничної комісії у

супроводі працівника органу внутрішніх справ? Якщо так то о котрій годині?

П'ятий блок питань: листок підрахунку:

№ , назва округу _____

№, назва дільниці _____

Загальна кількість виборців _____

Кількість бюлетенів, отриманих на дільницю _____

Кількість виборців, що отримали бюлетені (згідно зі списком) _____

Кількість невикористаних бюлетенів _____

Кількість виборців, що взяли участь у голосуванні (кількість бюлетенів у виборчих скриньках) _____

Кількість бюлетенів, визнаних недійсними _____

Додаток 2

ПАМ'ЯТКА СПОСТЕРІГАЧА

Основне Ваше завдання як спостерігача — **особисто** пересвідчитись у тому, наскільки вибори відбудуться з дотриманням вимог виборчого законодавства. Тому маєте знаходитись на виборчій дільниці до кінця підрахунку голосів та дочекатися оголошення результатів виборів.

Дуже важливо дотримуватися завдань, які Вам поставив керівник. Якщо Ви станете свідком будь-якого порушення Закону, **складіть акт, заяву або скаргу про порушення виборчого законодавства, подайте її на розгляд відповідної чи вищого рівня комісії, а також подайте копію цього документу своєму керівникові.**

Уникайте конфліктів з членами виборчої комісії. Пам'ятайте: вони не обов'язково роблять помилки свідомо. Члени виборчої комісії можуть робити помилки через брак досвіду. Отже, будьте ввічливими та приязними, не будьте агресивними.

Коли прийдете на дільницю (це має бути за годину до початку голосування — о 7.00 ранку), познайомтесь з членами виборчої комісії та будьте дружніми. Не поведітьесь так, ніби Ви прийшли стежити за ними. Пам'ятайте, що Ваше завдання — не зафіксувати порушення, а попередити його. **Приготуйтеся провести на дільниці довгий час, як мінімум з 7.00 до 23-ої години.** Візьміть із собою їжу, каву, воду.

У день виборів не забудьте взяти з собою на виборчу дільницю примірник Закону «Про вибори Президента України», ручку, бланки заяв та актів

ДОДАТКИ

про порушення виборчого законодавства, список телефонів ЦВК, ТВК, Вашого загальноукраїнського штабу, територіального (районного) штабу, обласного штабу чи керівника, засобів масової інформації.

Не забувайте, що Ви лише спостерігаєте за виборами, а не керуєте ними. Отже, Ви не маєте права втручатись у процес голосування, навіть якщо його перебіг не задовольняє Вас. **Якщо Ви помітили якесь порушення — зверніться до голови виборчої комісії та повідомте його про факт порушення.** Якщо він не реагує — все, що Ви можете зробити — це скласти акт, заяву або скаргу про порушення виборчого законодавства.

Ви, як спостерігач, зможете виконати свої обов'язки ефективно тільки за умови, якщо повідомлятимете про кожне порушення, як тільки помічаєте його. Весь процес спостереження за виборами повністю залежить від Вас та Вашої поведінки.

Пам'ятайте, що на дільниці Ви не маєте права вживати алкогольні напої за будь-яких обставин.

Усі моменти, за якими Ви повинні спостерігати до початку голосування, під час голосування, та при підрахунку голосів, зазначено в Контрольному листі спостережень за виборами. Уважно вивчіть цей документ і переконайтесь, що Ви його зрозуміли.

Прочитайте і запам'ятайте:

- положення про статус офіційних спостерігачів;
- статті КпАП і КК України про відповідальність за порушення виборчого законодавства;
- ст. 68-70 Закону України «Про вибори Президента України».

Дуже чітко дотримуйтесь зазначених положень. Пам'ятайте, що якщо Ви перевищите свої повноваження, Вас можуть позбавити права бути присутнім на дільниці.

Якщо виборча комісія не дає Вам змоги виконувати Ваші функції, продовжує порушувати закон і не реагує на Ваші зауваження, негайно повідомте це комісію вищого рівня та Вашого керівника. Для цього Вам і потрібен список телефонів, про який йдеться в пам'ятці.

Коли дільнична виборча комісія оголосить результати голосування, попросіть копію протоколу, розпишіться на першому примірнику!

РЕЗУЛЬТАТИ ГОЛОСУВАННЯ ТЕРМІНОВО ПОВІДОМТЕ СВОЄМУ КЕРІВНИКОВІ!

Голові _____

(вказіть якої комісії)

виборчої комісії № __ по округу № __

спостерігача від _____

(вказіть назву організації)

(прізвище, ім'я, по батькові)

ЗАЯВА

«__» _____ о ____: _____

(вказіть дату)

(вказіть час)

(вказіть місце)

відбулося порушення виборчого законодавства України

(суть порушення, яку статтю якого Закону порушено)

Деталі та обставини порушення _____

(докладно опишіть характер порушення)

(в разі потреби продовжуйте на звороті)

Прошу розглянути заяву і про результати повідомити мене у встановленому законом порядку.

Дата: «__» _____ 2004 р.

Підпис _____

Моя адреса: _____

Телефон: _____

**Подайте цей документ до відповідної виборчої комісії!
Додайте до цієї заяви Акт про порушення виборчого законодавства
України.**

Копії цих документів передайте Вашому координатору.

Відомості про реагування:

Чи була ця заява розглянута комісією? _____

Чи була ця заява зареєстрована комісією? _____

Чи отримали Ви усне або письмове рішення комісії? _____

АКТ

про порушення виборчого законодавства України:

складається при виявленні порушення у проведенні передвиборчої агітації; одержанні та видачі бюлетенів виборчою комісією; проведенні голосування; підрахунку голосів на виборчій дільниці; складанні протоколу про результати голосування; встановленні підсумків голосування по відповідному виборчому округу; у випадку, якщо офіційні чи інші особи перешкоджають у здійсненні передбачених Конституцією України та виборчим законодавством України прав довірених та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів.

Територіальний виборчий округ № _____
(вказіть № та назву округу)

Виборча дільниця № _____
(вказіть № та назву дільниці)

«__» _____ о __:_____
(вказіть дату) (вказіть час) (вказіть місце)

Ми, нижче підписалися (Прізвище, ім'я, по батькові довіреної чи уповноваженої особи, офіційного спостерігача, виборців — свідків порушення. Бажано не менше 2-х свідків) склали цей акт на предмет порушення виборчого законодавства України.

Зміст порушень, які були виявлені, має виходити з тексту даної рекомендації.

(суть порушення, яку статтю якого Закону порушено)

Деталі та обставини порушення:

(докладно опишіть характер порушення)

(у разі потреби продовжуйте на звороті)

Прошу розглянути і про результати повідомити мене у встановленому законом порядку.

Акт складено:

Година _____:_____ Дата «__» _____ 2004 р.

Акт підписується особою (особами), яка виявила порушення, і виборцями — свідками порушення.

Прізвища, підписи, адреси.

Негайно передайте цей документ до відповідної виборчої комісії та зареєструйте його! Копію акту передайте своєму керівнику! Цей документ обов'язково має супроводжуватися Заявою про усунення порушень!

Додаток 3

ЗРАЗОК ТЕСТУ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ТРЕНІНГУ ДЛЯ СПОСТЕРІГАЧІВ

1. Упродовж якого часу спостерігач має перебувати на виборчій дільниці?

- З 8.00 до 20.00 год.
- З 7.30 до 20.00 год.
- З 7.30 до 20.00 год. з перервою на обід з 13.00 до 14.00.
- З 7.30 до завершення підрахунку голосів і отримання на руки копії підсумкового протоколу.
- Ваш варіант.

2. До спостерігача підійшов виборець і попросив допомогти заповнити бюлетень. Як має діяти спостерігач?

- Заповнити бюлетень.
- Відмовити виборцеві у його проханні.
- Запропонувати йому звернутися з відповідним проханням до члена ДВК.
- Запропонувати йому скористатися допомогою іншого виборця з дозволу голови ДВК.
- Ваш варіант вирішення проблеми.

3. Під час видачі бюлетенів спостерігач помітив, що член ДВК видає по кілька бюлетенів в одні руки. Його дії.

- Забрати у виборця зайві бюлетені і віддати їх члену ДВК.
- Викликати наряд міліції.
- Звинуватити члена ДВК у професійній непридатності і самому почати видавати бюлетені.
- Зафіксувати порушення відповідним актом і звернутися до голови ДВК з проханням вжити належних заходів.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

4. На виборчу дільницю прийшла місцева військова частина у складі 60 чоловік з командиром на чолі. Проголосувавши, командир став біля виборчої урни і почав уважно спостерігати за процесом волевиявлення своїх підлеглих. Як у цьому випадку повинен діяти спостерігач?

- Спокійно за всім спостерігати.
- Звернутися до командира з проханням залишити приміщення.
- Звернутися до чергового міліціонера і з його допомогою вивести порушника за межі дільниці.
- Звернутися до присутнього тележурналіста зафіксувати на кіноплівці процедуру голосування військових.
- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з проханням вжити належних заходів.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

5. Спостерігач зафіксував актом факт порушення виборчого законодавства, однак ніхто з виборців не хоче фігурувати в акті у якості свідків. Як у такому випадку діяти спостерігачеві?

- Подати акт без підписів свідків.
- Запропонувати членам ДВК виступити у якості свідків.
- Заручитися підтримкою інших двох спостерігачів.
- Викликати по телефону представників партії, від якої ви делеговані.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

6. Біля кабінки для таємного голосування утворилася велика черга і виборці почали заповнювати бюлетені поза межами виборчої кабінки. Дії спостерігача.

- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з проханням вжити належних заходів.
- Організувати спільно з іншими спостерігачами пропускний режим на територію виборчої дільниці.
- Запропонувати голові ДВК спільними зусиллями з іншими учасниками виборчого процесу (спостерігачі, члени ДВК, виборці, черговий міліціонер).
- Організувати пропускний режим на територію виборчої дільниці.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

7. Спостерігач помітив, що виборець, замість того, щоб опустити бюлетень у виборчу скриньку, опустив його у власну кишеню. Що робити спостерігачу?

- Зупинити виборця і вивернути йому кишені.
- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з проханням вжити належних заходів.

- Кликати представників свого виборчого штабу.
- Звернутися до чергового міліціонера з проханням, щоб він зупинив правопорушника.
- Простежити за цим виборцем, зафіксувати факт передачі бюлетеня і спільно з іншими зацікавленими учасниками виборів присікти порушення закону.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

8. Голова комісії запропонував спостерігачеві разом з іншими двома членами ДВК провести виїзне голосування. Як має у такому випадку вчинити спостерігач?

- Погодитись на пропозицію голови ДВК.
- Запропонувати голові ДВК провести процедуру голосування згідно з чинним законодавства.
- Не погодитись на пропозицію голови ДВК.
- Ваш варіант розв'язання проблеми

9. Голова комісії за одну годину до закриття виборчої дільниці оголосив про те, що члени комісії виходять для організації голосування до виборців, які за станом здоров'я не можуть прибути в приміщенні для голосування. Спостерігачам запропонували приєднатися. Як їм діяти ?

- Погодитись на пропозиції голови ДВК.
- Не погодитись на пропозицію голови ДВК
- Запропонувати голові ДВК як варіант розв'язання проблеми не проводити виїзне голосування.
- Погодитись на пропозиції голови ДВК, але перед тим скласти відповідний акт про порушення виборчого законодавства.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

10. Під час виїзного засідання виявилось, що виборець не в стані самостійно заповнити бюлетень. Як у такому випадку має діяти спостерігач?

- Допомогти виборцю заповнити бюлетень.
- Погодитись на те щоб бюлетень заповнив член ДВК.
- Запросити сусідів надати допомогу виборцю.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

11. За 20 хвилин до закінчення голосування члени ДВК почали встановлювати загальну кількість виборців на виборчій дільниці. Як у такій ситуації діяти спостерігачеві?

- Звернутись до голови ДВК з проханням припинити підрахунок виборців і дочекатися 20 години.
- Не звертати уваги на дії членів ДВК.
- Запропонувати членам ДВК не робити ніяких записів у виборчих списках, а свої підрахунки проводити на окремих аркушах паперу.
- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з вимогою дотримуватись закону.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

12. Комісія вирішила залучити у підрахунок голосів директора місцевої школи, в зв'язку з чим ухвалила відповідне рішення. Дії спостерігача ?

- Погодитись з рішенням комісії і продовжити спостереження за підрахунком голосів.
- Запропонувати голові ДВК провести процедуру підрахунку голосів згідно з чинним законодавством.
- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з вимогою скасувати рішення ДВК, а директору школи запропонувати залишити приміщення дільниці.
- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з вимогою провести процедуру підрахунку голосів згідно чинного законодавства.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

13. У якій послідовності має відбуватися процедура підрахунку голосів до моменту відкриття виборчих скриньок?

- Встановлення загальної кількості виборців — встановлення кількості виборців які отримали бюлетені — підрахунок і погашення невикористаних виборчих бюлетенів — за несення результатів у протокол.
- Встановлення загальної кількості виборців — встановлення кількості виборців які отримали бюлетені і занесення результатів у протокол — підрахунок і погашення невикористаних виборчих бюлетенів — занесення результатів у протокол.
- Встановлення загальної кількості виборців і занесення результатів у протокол — встановлення кількості виборців, які отримали бюлетені, і занесення результатів у протокол — підрахунок і погашення невикористаних виборчих бюлетенів і занесення результатів у протокол.
- Встановлення загальної кількості виборців і занесення результатів у протокол — підрахунок і погашення невикористаних виборчих бюлетенів і занесення результатів у протокол — встановлення кількості виборців, які отримали бюлетені, і занесення результатів у протокол.

14. У якій послідовності має відбуватися підрахунок голосів з моменту відкриття першої виборчої скриньки?

- Відкриття всіх виборчих скриньок — підрахунок загальної кількості бюлетенів у скриньках — сортування бюлетенів — визначення недійсних виборчих бюлетенів і занесення їх до протоколу — підрахунок кількості бюлетенів поданих за кожного кандидата окремо — підрахунок кількості бюлетенів в яких виборці не підтримали жодного кандидата — занесення результатів до кінцевого протоколу.
- Послідовне відкриття виборчих скриньок — підрахунок кількості бюлетенів у кожній скриньці — занесення загальної кількості виборців до протоколу — сортування бюлетенів — підрахунок кількості бюлетенів поданих за кожного кандидата окремо і занесення їх до протоколу — визначення недійсних виборчих бюлетенів і занесення їх до протоколу — підрахунок кількості бюлетенів в яких виборці не підтримали жодного кандидата — занесення результатів до кінцевого протоколу.
- Послідовне відкриття виборчих скриньок — підрахунок кількості бюлетенів у кожній скриньці — занесення загальної кількості виборців до протоколу — визначення недійсних виборчих бюлетенів і занесення їх до протоколу — підрахунок кількості бюлетенів поданих за кожного кандидата окремо і занесення їх до протоколу — підрахунок кількості бюлетенів в яких виборці не підтримали жодного кандидата — занесення результатів до кінцевого протоколу.

15. Які реквізити мають бути на пакетах, у які запаковують виборчі бюлетені?

- Напис за кого подані бюлетені (прізвище та ініціали кандидата), номер ДВК, кількість запакованих бюлетенів, підписи голови і секретаря ДВК, печатка ДВК.
- Напис за кого подані бюлетені (прізвище та ініціали кандидата), номер ТВК, номер і адреса ДВК, кількість запакованих бюлетенів, дата, час, підписи голови, секретаря і всіх членів ДВК.
- Напис за кого подані бюлетені (прізвище та ініціали кандидата), номер ТВК, номер ДВК, кількість запакованих бюлетенів, дата, час, підписи голови і секретаря ДВК, печатка ДВК.
- Напис за кого подані бюлетені (прізвище та ініціали кандидата), номер ТВК, номер ДВК, дата, час, підписи голови і секретаря ДВК, печатка ДВК, підписи офіційних спостерігачів.

16. Під час підрахунку голосів голова комісії запропонував зробити перерву на каву. Як у такому випадку діяти спостерігачеві?

- Разом з іншими спостерігачами і членами ДВК відгукнутися на пропозицію голови.
- Запропонувати голові не порушувати процедуру підрахунку голосів.
- Скласти відповідний акт і звернутися до голови ДВК з вимогою провести процедуру підрахунку голосів згідно чинного законодавства.
- Ваш варіант розв'язання проблеми.

17. Який примірник протоколу ДВК мають право підписати офіційні спостерігачі?

- Усі.
- Жодного.
- Перший та другий примірники.
- Перший примірник.
- Ваш варіант.

18. Копію якого примірника протоколу має право отримати спостерігач?

- Усі копії.
- Копію 4 примірника.
- Копію 1 та 2 примірників.
- Жодної.
- Ваш варіант.

19. Хто має транспортувати протокол ДВК у ТВК?

- Голова, секретар і заступник голови ДВК.
- Голова, секретар і працівник органу внутрішніх справ.
- Голова або заступник з двома членами ДВК у супроводі працівника органу внутрішніх справ і двох спостерігачів.
- Голова або заступник з двома членами ДВК представниками різних партій у супроводі працівника внутрішніх справ.
- Ваш варіант.

Додаток 4

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ, ПРОТИДІЯ ТА ОСКАРЖЕННЯ

1. ПОРУШЕННЯ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬСЯ ДО ОГОЛОШЕННЯ ПОЧАТКУ ВИБОР- ЧОЇ КАМПАНІЇ.

1.1. Порухення органами державної влади та їх посадовими особами.

1.1.1. Ситуація щодо складання загального списку виборців.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад (в містах, де немає районних у місті рад), районних у містах рад або органи (повноважні особи), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, також консульські установи та інші представництва України за кордоном до 1 липня повинні скласти загальний список виборців, які постійно проживають на території відповідного села, селища, міста, району в місті, з використанням відомостей, які мають місцеві органи Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державної податкової адміністрації про постійне місце проживання громадян, за формою, встановленою Центральною виборчою комісією. Керівники структурних підрозділів цих органів зобов'язані подати необхідну інформацію на запит голови відповідної ради.

*Частина 1 статті 31 Закону України
«Про вибори Президента України»*

Порушення 1.

Органи, які повинні складати загальний список виборців, його не склали або склали його без використання відомостей місцевих органів Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державної податкової адміністрації.

● Запобігання порушенню.

Термін відповіді на запит становить 1 календарний місяць. Тому, необхідно до 1 червня подати запити від засобів масової інформації, депутатів цієї або вищих рад, щодо діяльності виконавчих органів рад по складанню загального списку виборців з наданням їм копій запитів надісланих на адреси Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державної податкової адміністрації. Надання відповіді для цієї категорії осіб становить 10 днів.

● Реакція на порушення.

Оскарження бездіяльності посадових осіб в суді. Подання до прокуратури про перевірку діяльності відповідної ради та для з'ясування причин

невиконання вимог закону по складанню загального списку виборців та притягнення винних до відповідальності.

- **Особливості реакції.**

Оскаржити можуть: тільки виборці, які отримали інформацію офіційно, депутати або виборці, які отримали інформацію з засобів масової інформації.

Порушення 2.

Органи, які повинні були надати відповідь на запити (місцеві органи Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державної податкової адміністрації) не надали відповіді у належні терміни.

- **Запобігання порушенню.**

Особа без державних повноважень, практично, не має можливості запобігти цьому порушенню.

- **Реакція на порушення.**

Оскарження бездіяльності посадових осіб у суді. Подання до прокуратури про перевірку діяльності відповідних органів для з'ясування причин ненадання відповідей на запити та притягнення винних до відповідальності.

- **Особливості реакції.**

Оскаржити можуть тільки виборці, які отримали інформацію офіційно, депутати або виборці, які отримали інформацію з засобів масової інформації.

1.2. Порушення законодавства засобами масової інформації.

1.2.1. Ситуація щодо встановленню розцінок на рекламу.

Засоби масової інформації не пізніше ніж за 130 днів повинні встановити розцінки вартості друкованої площі та одиниці ефірного часу, розмір яких не може перевищувати відповідний середньозважений показник за останній квартал року, що передує.

*Частина 6 статті 60 Закону України
«Про вибори Президента України»*

Порушення 1.

Засоби масової інформації, які зобов'язані будуть надавати рекламну площу або ефірний час (комунальні або державні), не встановили вчасно розцінки вартості.

Порушення 2.

Засоби масової інформації, які будуть зобов'язані надавати рекламну площу або ефірний час (комунальні або державні), перевищили розцінки вартості.

- **Запобігання порушенню.**

Необхідно до 1 травня подати запити до відповідних засобів масової

інформації про середньозважений показник вартості одиниці друкованої площі та одиниці ефірного часу за останній квартал року, що передує року виборів, з нагадуванням про вимогу. *Частина 6 статті 60 Закону України «Про вибори Президента України».* Запит може подавати будь-який громадянин або організація відповідно до законів України «Про звернення громадян» та «Про інформацію».

- **Реакція на порушення.**

Оскарження бездіяльності засобів масової інформації у суді та подання до прокуратури про перевірку діяльності відповідних ЗМІ для з'ясування причин невиконання вимог закону зі встановлення розцінок вартості друкованої площі та одиниці ефірного часу і притягнення винних до відповідальності.

- **Особливості реакції.**

Оскарження бездіяльності засобів масової інформації згідно із Законом України «Про вибори Президента України» неможливе тому, що суб'єктом оскарження може бути лише кандидат на посаду Президента (част. 1 ст. 102 Закону України «Про вибори Президента України»). Тому оскаржувати необхідно відповідно до вимог Цивільного процесуального кодексу України.

1.2.2. Ситуація щодо друку розцінок на рекламу.

Усі телерадіоорганізації не пізніше ніж за 120 днів повинні надрукувати розцінки вартості одиниці ефірного часу і надіслати ці розцінки до Центральної виборчої комісії.

*Частина 1 статті 61 Закону України
«Про вибори Президента України»*

Порушення 1.

Телерадіоорганізації, які зобов'язані будуть надавати ефірний час (комунальні або державні) не надрукували вчасно розцінки вартості одиниці ефірного часу.

- **Запобігання порушенню.**

Практично неможливо. Можна нагадати відповідним ЗМІ про необхідність друку розцінок.

- **Реакція на порушення.**

Див. реакцію при порушеннях №1 та № 2.

- **Особливості реакції.**

Див. реакцію при порушеннях №1 та № 2.

2. ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ЗБОРУ ПІДПИСІВ ТА ПРОВЕДЕННЯ АГІТАЦІЇ.

2.1. Порушення органами державної влади, організаціями, підприємствами будь-якої форми власності та їх посадовими особами.

2.1.1. Ситуація щодо розміщення агітації в приміщеннях, де розташовані вищезазначені суб'єкти.

Частина 9 статті 58 Закону України

«Про вибори Президента України»

У разі, якщо будинок (приміщення), незалежно від форми власності, було надано для проведення передвиборного заходу чи передвиборчої агітації за одного кандидата на пост Президента України, то власник (володар, користувач) цього будинку (приміщення) не має право відмовити в його наданні на тих же умовах іншому кандидату.

Порушення 1.

У приміщенні ощадної каси на склі розміщено агітаційний плакат одного з кандидатів. Довіреній особі іншого кандидата було відмовлено в розміщенні власного агітаційного плаката у зв'язку з тим, що весь трудовий колектив цієї ощадної каси підтримує першого кандидата.

Порушення 2.

У приміщенні приватного підприємства розміщено на склі агітаційний плакат одного з кандидатів. Довіреній особі іншого кандидата пропонується заплатити за надання рекламної площі для розміщення агітаційного плаката його кандидата. Агітаційний плакат першого кандидата був розміщений за гроші, але оплата здійснювалась не з виборчого фонду кандидата.

● **Запобігання порушенню.**

Потрібно провести попередню роз'яснювальну роботу з керівниками підприємств, органів, організацій. Це можуть зробити команди кандидатів.

● **Реакція на порушення.**

Оскарження у суді про ненадання приміщення для розміщення передвиборчої агітації. Можливе рішення суду — зобов'язати суб'єкт надати приміщення для розміщення передвиборчої агітації або зобов'язати його зняти передвиборчу агітацію іншого кандидата.

● **Особливості реакції.**

Оскаржувати може кандидат у Президенти (довірена особа) або виборчі комісії всіх рівнів.

2.1.2. Ситуація щодо розміщення агітації на будинках комунальної, колективної або приватної власності.

Частина 14 статті 64 Закону України

«Про вибори Президента України»

Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України

Закон «Про вибори Президента України» передбачає заборону на розміщення агітації тільки на пам'ятках архітектури або в місцях, де вони

перешкоджають дорожньому руху. В Україні діє принцип, за яким людина має право робити все, що не заборонено законом. Кандидат на пост Президента України є людиною і тому має право розміщувати власну агітацію там, де не заборонено законом, в тому числі, і на будинках комунальної, колективної або приватної власності.

Порушення 1.

Двірники житлового-комунального підприємства за наказом керівника зривають з будинків, які обслуговує підприємство, всю агітаційну рекламу, окрім агітації певного кандидата.

● Запобігання порушенню.

Потрібно провести попередню роз'яснювальну роботу з керівниками підприємств. Це можуть зробити команди кандидатів та органи місцевого самоврядування. Доцільно наводити приклади судових прецедентів у вирішенні справ з аналогічними порушеннями та застосування покарання до посадових осіб.

● Реакція на порушення.

Виклик міліції за номером «02» на підставі того, що здійснюється кримінальний злочин — чиняться перешкоди веденню передвиборчої агітації (*Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України*). Обов'язок кожного громадянина повідомити органи міліції про скоєння злочину.

Оскарження наказу керівника житлового-комунального підприємства у суді з метою визнання його незаконним та його скасування.

Оскарження дій керівника житлового-комунального підприємства у прокуратурі з метою порушення проти нього кримінальної справи

● Особливості реакції.

Оскаржувати може кандидат у Президенти (довірена особа), виборчі комісії всіх рівнів або будь-який виборець.

При виклику міліції необхідно дотримуватись всіх формальностей, Наприклад, «Добрий день, телефонує Шевченко Богдан Васильович. Моя адреса: м. Харків, вул. Танкопія, 19/1, кв. 44, тел. 7138142. Біля будинку № 24 по вул. Грушевського відбувається кримінальний злочин співробітниками житлово-комунального підприємства № 178: чиняться перешкоди веденню передвиборчої агітації» і далі відповісти на питання оператора.

3. ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС УТОЧНЕННЯ СПИСКУ ВИБОРЦІВ.

3.1. Порушення дільничними виборчими комісіями.

3.1.1. Ситуація щодо бездіяльності виборчої комісії по уточненню списків виборців.

*Частина 1 статті 31 Закону України
«Про вибори Президента України»*

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад до 1 липня року виборів повинні скласти загальний список виборців на підставі відомостей органів Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції та податкової адміністрації, на основі яких складаються списки виборців по кожній звичайній виборчій дільниці. Ці списки виборців передаються виборчим дільницям після їх утворення, тобто не раніше 25 вересня року виборів. За час з 1 липня до 25 вересня списки виборців можуть застаріти (зняття з реєстрації або реєстрація осіб, які переїхали, служать строкову службу, відбуваються покарання у місцях позбавлення волі, померли, тощо).

Порушення.

Дільнична виборча комісія не ініціює розгляд та не приймає рішення про направлення запитів до органів Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції щодо осіб, які за час з 1 липня до 25 вересня знялись з реєстрації або зареєструвались (ті які переїхали, знаходяться на строковій службі, відбувають покарання у місцях позбавлення волі, померли, тощо).

● Запобігання порушенню.

Потрібно провести попередню роз'яснювальну роботу з членами дільничних комісій.

Прийняття рішення територіальною виборчою комісією про зобов'язання всіх дільничних комісій уточнити списки виборців та направити відповідні запити.

● Реакція на порушення.

Ініціювання розгляду відповідною дільничною комісією питання про уточнення списків виборців. Та у випадку прийняття негативного рішення оскарження цього рішення у територіальній виборчій комісії або у суді. Можливе пряме оскарження бездіяльності дільничної виборчої комісії у територіальній виборчій комісії або суді.

● Особливості реакції.

Ініціювати розгляд питання на засіданні дільничної виборчої комісії може будь-який виборець, а також кандидат у Президенти (довірена особа).

3.1.2. Ситуація щодо перевищення повноважень членами виборчих комісій або самою комісією.

*Частина 1 статті 33 Закону України
«Про вибори Президента України»*

Стаття 27 Закону України «Про вибори Президента України»

Стаття 29 Закону України «Про вибори Президента України»

Виборець, який пізніше ніж за тридцять днів до дня виборів включно або після дня виборів до дня повторного голосування включно вибуває з населеного пункту, де він включений до списку виборців на звичайній

виборчій дільниці, може звернутися до дільничної виборчої комісії особисто із заявою про виключення його із списку виборців. На підставі цієї заяви та одного із документів, що посвідчує громадянство (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про вибори Президента України») Дільнична виборча комісія видає виборцю відкріпне посвідчення.

Порушення 1.

Голова виборчої комісії самостійно, без скликання виборчої комісії, видав виборцю, який за двадцять днів до дня виборів особисто прийшов на виборчу дільницю, відкріпне посвідчення у зв'язку з тим, що він вибуває з населеного пункту.

● Запобігання порушенню.

Територіальна виборча комісія та керівники штабів кандидатів повинні провести з членами та іншими посадовими особами виборчих комісій навчання, в яких роз'яснити сутність повноважень самої комісії та повноважень її членів та відмінність між ними, а також відповідальність члена комісії за протизаконну підробку виборчого документа.

● Реакція на порушення.

Складання акту про порушення виборчого законодавства спостерігачами або членами ДВК. Ініціювання та розгляд цього питання на засіданні ДВК. Рішення ДВК про порушення головою комісії Закону України «Про вибори Президента України» та звернення із скаргою у суд або у ТВК про виявлення факту грубого порушення згаданого закону головою ДВК з метою ініціювання розгляду на засіданні ТВК питання про припинення його повноважень. Подання до органів внутрішніх справ заяви про перевірку на предмет скоєння злочину головою ДВК за част. 2 ст. 158 Кримінального кодексу України — видача виборчого бюлетеню особі, якої немає в списку виборців. У цьому випадку видача відкріпного посвідчення повинна прирівнюватись до видачі виборчого бюлетеню.

Кандидат у Президенти або його довірені особи повинні звернутись до прокуратури про порушення кримінальної справи щодо голови ДВК за ч. 2 ст. 158 Кримінального кодексу України (підлог, тобто будь-яка підробка виборчого документа).

● Особливості реакції.

Усі звернення до суду або ТВК відбуваються в терміни та за правилами, визначеними розділом XII Закону України «Про вибори Президента України» — «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу». Розгляд звернень до прокуратури або до органів внутрішніх справ відбувається згідно з правилами, встановлених Кримінально-процесуальним кодексом України, законами України «Про прокуратуру», «Про міліцію» та «Про звернення громадян».

3.1.3. Ситуація щодо перевищення повноважень членами виборчих комісій або самою комісією.

Частина 2 статті 31 Закону України

«Про вибори Президента України»

Стаття 97 Закону України «Про вибори Президента України»

Стаття 27 Закону України «Про вибори Президента України»

До списку виборців включаються тільки ті особи, які постійно проживають на відповідній території. Дільнична виборча комісія при розгляді питання на своєму засіданні може керуватись лише письмовими доказами (ст. 97 Закону України «Про вибори Президента України»).

На підставі Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» реєстрація — це внесення відомостей про місце проживання громадянина до паспортного документа, тобто письмовий доказ. Документ громадянина про власність на житло є документом, що засвідчує тільки право громадянина на власність та не надає підтверджень щодо його проживання.

Порушення.

ДВК на своєму засіданні приймає рішення про включення виборця до списку виборців на підставі його особистої заяви, паспорта, в якому немає реєстрації та свідоцтва про власність на квартиру, адреса, якої належить до цього виборчого округу. При цьому беруться до уваги усні свідчення цього виборця про те, що він постійно проживає за вищезгаданою адресою.

● Запобігання порушенню.

Територіальна виборча комісія та керівники штабів кандидатів повинні провести з членами виборчих комісій навчання, в яких роз'яснити суть повноважень комісії та застосування Закону України «Про вибори Президента».

● Реакція на порушення.

Складання акту про порушення виборчого законодавства спостерігачами або членами ДВК. Ініціювання та розгляд цього питання на засіданні ДВК. Рішення ДВК про порушення головою комісії Закону України «Про вибори Президента України» та звернення із скаргою до суду або до ТВК про встановлення факту грубого порушення згаданого закону головою ДВК з метою ініціювання розгляду на засіданні ТВК питання про припинення його повноважень. Направлення до органів внутрішніх справ заяви про перевірку на предмет скоєння злочину головою ДВК за част. 2 ст. 158 Кримінального кодексу України — видача виборчого бюлетеня особі, якої не має в списку виборців. В даному випадку видача відкріпного посвідчення повинна прирівнюватись до видачі виборчого бюлетеня.

Кандидат або його довірена особа може звернутись до прокуратури про порушення кримінальної справи щодо голови ДВК за ч. 2 ст. 158

Кримінального кодексу України – підлог, тобто будь-яка підробка виборчого документа.

● **Особливості реакції.**

Всі звернення до суду або ТВК відбуваються в терміни та за правилами, визначеними розділом XII Закону України «Про вибори Президента України» — «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу». Розгляд звернень до прокуратури або до органів внутрішніх справ відбувається згідно з правил, встановленими Кримінально-процесуальним кодексом України, законами України «Про прокуратуру», «Про міліцію» та «Про звернення громадян»

4. ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ГОЛОСУВАННЯ.

4.1. Кримінальні порушення.

4.1.1. Видача виборчого бюлетеню особі, яка не внесена до списку виборців.

Частина 1 статті 76 Закону України

«Про вибори Президента України»

Частина 2 статті 158 Кримінального кодексу України

Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України

Видача членом виборчої комісії виборчого бюлетеня будь-якій особі з метою надання їй можливості проголосувати за іншу особу або проголосувати більше одного разу у ході голосування, **видача виборчого бюлетеня особі, не внесеної до списку виборців на виборчій дільниці** карається обмеженням волі від трьох до п'яти років або позбавленням волі до трьох років.

Перешкоджання шляхом насильства, обманом, погрозами, підкупом **або іншим чином вільному здійсненню громадянином обирати або бути обраним Президентом України** караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Порушення.

«Використання «мертвих душ», тобто осіб, які внесені до списку виборців, але вже на цей час переїхали на інше місце постійного проживання, є військовими строкової служби, відбувають покарання у місцях позбавлення волі, хворіють тощо.

Громадянин, не внесений до списку виборців, змовившись з членом ДВК отримує від останнього бюлетень при пред'явленні особистого паспорта, розписуючись при цьому за іншого виборця, який внесений до списку виборців, але не зможе прийти проголосувати, (наприклад, помер, є військовим строкової служби або відбуває покарання).

- **Запобігання порушенню.**

Спостерігачі при видачі членами ДВК бюлетенів виборцям повинні постійно або час від часу (щоб член ДВК не встиг зреагувати і не знав, коли саме до нього підійде спостерігач та перевірить відповідність даних) звертати увагу на відповідність паспортних даних виборця даним, що внесені до списку виборців.

Попередження всіх членів ДВК про кримінальну відповідальність за такі дії.

- **Реакція на порушення.**

Привертання уваги всіх спостерігачів, членів ДВК та представників ЗМІ, які знаходяться на дільниці, до факту скоєння кримінального злочину.

Виклик міліціонера, який слідкує за порядком на цій виборчій дільниці, з вимогою про затримання злочинців до виявлення осіб та складання акту про злочин.

Виклик міліції та слідчої групи на місце злочину за тел. «02».

Складання спостерігачами власного акту про скоєння кримінального злочину.

Повідомлення спостерігачами власних штабів про скоєння на дільниці кримінального злочину.

- **Особливості реакції.**

Головне завдання члена ДВК та спостерігача — не посадити за ґрати злочинця, а перешкодити вчиненню порушень законодавства (скоєнню злочину) в день голосування (з 8-00 до 20-00) та його профілактика. Всі злочинці бояться розголосу та присутності працівників міліції. Тому діяльність по запобіганню злочину або іншим порушенням законодавства повинна бути спрямована на публічність та залучення до запобігання протиправних дій найбільшої кількості союзників від влади та громадськості.

4.1.2. Незаконна передача виборчого бюлетеня іншій особі та підкуп або залякування виборців.

Частина 2 статті 158 Кримінального кодексу України

Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України

Незаконна передача іншій особі незаповненого виборчого бюлетеню карається обмеженням волі на строк до трьох років.

Перешкоджання шляхом насильства, обманом, погрозами, підкупом **або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати або бути обраним Президентом** України караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Порушення.

«Карусель» або «Плаваючий бюлетень».

Виборець, який отримав виборчий бюлетень, таємно вносить його незаповненим з приміщення для голосування, а в скриньку для голосування викидає муляж. Цей незаповнений бюлетень обмінюється на матеріальне заохочення (горілку, продукти харчування, гроші). Цьому громадянину пропонуються привести інших осіб, які б хотіли заробити таким чином, за що пропонується додаткова винагорода. Коли наступний виборець з паспортом приходить до організаторів такого «процесу» йому видається вже заповнений бюлетень та пропонується принести незаповнений, за який цей виборець і отримує запропоновану «винагороду». Так може продовжуватись доти поки є такі бажачі, які мешкають в цьому виборчому окрузі.

● Запобігання порушенню.

Один зі спостерігачів повинен постійно, приблизно з періодичністю раз на півгодини, виходити з приміщення для голосування де він спостерігає за виборами та спостерігати за тим, що відбувається навколо дільниці на предмет підозрілого скупчення місцевих п'яниць або інших осіб, до яких підходять люди відразу після того, як вони «проголосували». Під час цього рейду можна дати зрозуміти, що ви все бачите та все розумієте, не даючи організаторам можливості відкрито забирати чисті бюлетені та видавати заповнені, а також «розплачуватись». При цьому необхідно записувати все, що побачили до блокнота, особливо важливо записати номери машини, з якої видаються матеріальні цінності. Потрібно звернути увагу дільничних міліціонерів на скупчення таких п'яниць та на вживання ними алкогольних напоїв у громадському місці (адміністративне правопорушення).

● Реакція на порушення.

Привертання уваги всіх спостерігачів, членів ДВК та представників ЗМІ, які знаходяться на дільниці, до факту скоєння кримінального злочину.

Виклик міліціонера, який слідкує за порядком на цій виборчій дільниці, з вимогою про затримання злочинців до виявлення осіб та складання акту про злочин.

Виклик міліції та слідчої групи на місце злочину за тел. «02».

Складання спостерігачами власного акту про скоєння кримінального злочину.

Повідомлення спостерігачами власних штабів про скоєння на дільниці кримінального злочину.

● Особливості реакції.

Головне завдання члена ДВК та спостерігача — не посадити за ґрати злочинця, а запобігти порушенню законодавства (скоєння злочину) в день голосування (з 8-00 до 20-00) та його профілактика. Всі злочинці бояться розголосу та присутності працівників міліції, тому діяльність по запобігання

злочинам або іншим порушень законодавства повинна бути спрямована на публічність та залучення до запобігання протиправних дій якомога більшої кількості союзників від влади та громадськості.

4.1.3. Не внесення виборцем свого прізвища або/та підпису до виборчого бюлетеню, який видається виборцю для голосування.

Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України

Перешкоджання **іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати або бути обраним Президентом** України караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років. Ті самі діяння, вчинені за попереднього змовою групою осіб або членом виборчої комісії, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Порушення.

Член ДВК навмисно не підписує або/та не вносить власне прізвище до бюлетеню, який видає виборцям. Такі бюлетені при підрахунку голосів будуть вважатись недійсними. Це актуально в тих виборчих дільницях, де рейтинг одного з кандидатів відчутно вищий у порівнянні з рейтингом інших кандидатів.

● Запобігання порушенню.

Спостерігачі повинні постійно звертати увагу на те, як члени ДВК видають бюлетені та попередити всіх членів ДВК про те, що вони постійно звертатимуть увагу на це порушення.

● Реакція на порушення.

Привертання уваги всіх спостерігачів, членів ДВК та представників ЗМІ, які знаходяться на дільниці, до факту скоєння кримінального злочину.

Виклик міліціонера, який слідує за порядком на цій виборчій дільниці, з вимогою про затримання злочинців до виявлення осіб та складання акту про злочин.

Виклик міліції та слідчої групи на місце злочину за тел. «02».

Складання спостерігачами власного акту про скоєння кримінального злочину.

Повідомлення спостерігачами власних штабів про скоєння на дільниці кримінального злочину.

● Особливості реакції.

Головне завдання члена ДВК та спостерігача — не посадити за ґрати злочинця, а запобігти порушенню законодавства (скоєння злочину) в день голосування (з 8-00 до 20-00) та його профілактика. Всі злочинці бояться розголосу та присутності працівників міліції, тому діяльність по запобігання злочинам або іншим порушень законодавства повинна бути спрямована на

публічність та залучення до запобігання протиправних дій якомога більшої кількості союзників від влади та громадськості.

5. ПОРУШЕННЯ, ПІД ЧАС ПІДРАХУНКУ ГОЛОСІВ.

5.1. Кримінальні порушення.

5.1.1. Навмисне внесення до виборчого бюлетеню членом ДВК позначки з метою визнання його недійсним.

Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України

Частина 26 статті 78 Закону України

«Про вибори Президента України»

Бюлетені вважаються недійсними, якщо у виборчому бюлетені зроблено більш як одну позначку навпроти прізвищ кандидатів чи проти прізвища кандидата і тексту «Не підтримую жодного кандидата на пост Президента України».

Порушення.

Член дільничної комісії при сортуванні виборчих бюлетенів таємно вносить до бюлетеня ручкою, олівцем або іншим предметом позначку в квадраті навпроти прізвища кандидата, іншого ніж той, за якого проголосував виборець або навпроти квадрату «Не підтримую жодного кандидата на пост Президента України». За практикою порушень на попередніх виборах для приховання цього злочину можуть використовуватись стержні з автоматичних олівців, які ховаються під великими нігтями пальців руки.

● Запобігання порушенню.

Спостерігачі та члени ДВК повинні уважно спостерігати за бюлетенями, членом ДВК, який сортує бюлетені та членами ДВК, які просять надати їм бюлетень для перевірки того, що оголосив член ДВК.

● Реакція на порушення.

Див. попередню реакцію.

● Особливості реакції.

Спостерігачі не мають права переглянути бюлетень, а члени ДВК мають право особисто оглянути виборчий бюлетень та переконатись у порушенні.

5.2. Інші порушення.

5.2.1. Порушення при сортуванні бюлетенів та їх підрахунку.

Частина 1 статті 157 Кримінального кодексу України

Частини 24, 25, 27, 28, 29 статті 78 Закону України

«Про вибори Президента України»

Порушення.

Член дільничної комісії, який сортує виборчі бюлетені, оголошує прізвище іншого кандидата, ніж те прізвище, за якого зробив волевиявлення виборець. Або цей же член комісії при оголошенні прізвища кандидата, за якого проголосував виборець кладе його до бюлетенів за іншого кандидата.

- **Запобігання порушенню.**

Спостерігачі та члени ДВК повинні уважно спостерігати за бюлетенями, діями члена ДВК, який сортує бюлетені.

- **Реакція на порушення.**

Спостерігач повинен сповістити членів комісії про побачене порушення.

Член ДВК повинен особисто переглянути спірний бюлетень, переконатись у порушення, показати цей бюлетень іншим членам ДВК, спостерігачам та представникам ЗМІ.

Якщо порушення продовжуються і член ДВК за підтримки інших членів ДВК, попри зауваження, продовжує свою незаконну діяльність, це вже кримінальний злочин і необхідно діяти, як при скоєнні кримінального злочину. Спостерігачам необхідно обов'язково скласти акт про порушення.

- **Особливості реакції.**

Спостерігачі не мають права переглянути бюлетень, а члени ДВК мають право особисто брати бюлетені в руки та переконуватись у порушенні.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ТРЕНЕРІВ ЧЛЕНІВ ДІЛЬНИЧНИХ КОМІСІЙ ТА ОФІЦІЙНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ

ДРУКОВАНІ ВИДАННЯ:

Конвенція о стандартах демократических выборов избирательных прав и свобод в государствах — участниках Содружества Независимых Государств.

Конвенція визначає принципи і засади демократичних виборів в країнах СНД.
— 2002.

Вибори в Україні: європейський вимір — К: Факт, 2001. — 72 с.

У виданні подано матеріали круглого столу «Вибори в Україні: Європейський вимір», що проводився 29 серпня 2001 року Комітетом виборців України.
Електронна версія: www.polit.com.ua/library

До питання реформування виборчого законодавства. Збірник аналітичних матеріалів — К: Факт, 2001. — 72 с.

Видання Комітету виборців України, у якому подано матеріали фахівців Центральної виборчої комісії, Міжнародного інституту порівняльного аналізу, Комітету «Рівність можливостей..» Розглядаються перспективи реформування виборчого законодавства, роль політичних партій, Конституційного Суду, ЗМІ у виборчому процесі.

Електронна версія: www.polit.com.ua/library

С.Пінчук. Збірник типових помилок виборців та членів дільничних виборчих комісій під час проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. — Рівне: Рівненська обласна організація Комітету виборців України, 2000.

Електронна версія: www.polit.com.ua/library

С.Пінчук. Посібник для членів дільничних виборчих комісій по виборах депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів. — Рівне: Рівненська обласна організація Комітету виборців України. — 2000

Електронна версія: www.polit.com.ua/library

Мусяка В.Л., Ткаченко Т.П., Науково-практичний коментар Закону України «Про вибори Президента України». — Харків: Консум, 1999.

Тодика Ю.М., Яворський В.Д. Президент України: конституційно-правовий статус. — Харків: Факт, 1999.

Вибори Президента України: Аналітично-інформаційне видання Центральної виборчої комісії / Голова редколегії — голова ЦВК М.М. Рябець. — К., 2000.

Дільнична виборча комісія. Офіційні спостерігачі. Як організувати ефективну роботу і врегулювати конфліктні ситуації на виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року. Довідник-порадник/

Автор та упорядник Володимир Кампо. — К.: Проект «Вибори та політичні процеси», 2002. — 112 с.

У Довіднику-пораднику містяться рекомендації і поради з питань ефективної організації роботи та вирішення конфліктних ситуацій на парламентських виборах 31 березня 2002 р.

Для членів дільничних виборчих комісій, офіційних спостерігачів, інших суб'єктів виборчого процесу.

Електронна версія: www.vybory.com

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ:

Офіційні установи

Верховна Рада України — <http://www.rada.kiev.ua>

Президент України — <http://www.kuchma.gov.ua>

Центральна виборча комісія — <http://www.cvk.ukrpack.net>

Альтернативний сайт ЦВК — <http://195.230.157.53/pls/vd2002/webproc0v>

Неурядові організації, програми, проекти:

Комітет виборців України — <http://www.cvu.org.ua>

Міжнародна фундація виборчих систем — <http://www.ifes-ukraine.org>

Проект «Вибори та політичні процеси» ЕРЗ — <http://www.vybory.com>

Інтернет-проект «Вибори. Україна 2002» — <http://www.a-election.com.ua>

Інтернет-проект «Скільки коштують вибори» — <http://www.elections.org.ua>

Політичний компас виборця — партії та блоки на виборах 2002 —

<http://vlada.kiev.ua/party/index.html>

Всеукраїнський громадський моніторинговий комітет —

<http://www.monitor.org.ua>

Інтернет-проект «Політична Україна» — <http://www.polit.com.ua>

Російський Інтернет-проект «Вибори в Україні» — <http://www.ukr.ru>

Проект «Український монітор для вільних виборів» — <http://prostim.org/monitor>

ENEMO (Європейська мережа організацій, що спостерігають за виборами)

— <http://www.enemo.org>

Національний демократичний інститут (бібліотека з виборчої тематики російською мовою) — http://www.ndi.ru/ARCHIVE/archive_ndi_moscow.shtml

Незалежний інститут виборів — <http://www.vibory.ru>

Російський громадський інститут виборчого права — <http://www.roiip.ru>

КАЛЕНДАР ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА

До 2 липня — опублікування усіма телерадіоорганізаціями в друкованих ЗМІ розцінок вартості однієї хвилини (секунди) ефірного часу і передання цих розцінок до ЦВК.

З 4 липня до 27 липня — висування кандидатів на пост Президента України політичними партіями, виборчими блоками політичних партій або шляхом самовисування громадян.

До 12 липня — утворення територіальних виборчих округів.

До 15 липня — публікація в офіційних ЗМІ списку територіальних виборчих округів із зазначенням їх номерів, територіальних меж, а також центрів округів.

До 2 серпня — подання уповноваженим представником політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або кандидатом на пост Президента України документів до ЦВК для реєстрації кандидата на пост Президента України.

До 3 серпня — подання до ЦВК повторної заяви про реєстрацію кандидата на пост Президента України разом з виправленими відповідно до вимог Закону України «Про вибори Президента України» документами.

Протягом п'яти днів з дня прийняття ЦВК документів — прийняття рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України або про відмову у реєстрації.

6 серпня — закінчення реєстрації кандидатів на пост Президента України.

У 3-денний строк після реєстрації кандидата на пост Президента оприлюднення рішення про його реєстрацію в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр»; опублікування в названих газетах та на офіційному сайті Центральної виборчої комісії декларації про майно та доходи кандидата.

До 11 серпня — оприлюднення в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» переліку кандидатів на пост Президента України, зареєстрованих у Центральній виборчій комісії.

З наступного дня після реєстрації кандидата на пост Президента України Центральною виборчою комісією — початок проведення передвиборчої агітації.

У триденний строк з дня реєстрації кандидата на пост Президента України ЦВК приймає рішення про затвердження форми підписного листа для кожного кандидата.

У п'ятиденний строк з дня прийняття Центральною виборчою комісією рішення про затвердження форми підписного листа для відповідного кандидата — ЦВК видає підписні листи уповноваженим представникам партії (блоку) або кандидату на пост Президента України у кількості, необхідній для збирання не менш як п'ятисот тисяч підписів виборців.

У десятиденний строк з дня реєстрації ЦВК — кандидат зобов'язаний відкрити накопичувальний рахунок свого виборчого фонду.

До 6 серпня — внесення кандидатом на пост президента до Центральної виборчої комісії подання щодо кандидатур до складу територіальних виборчих комісій.

До 11 серпня — утворення територіальних виборчих комісій.

До 31 серпня — подання політичною партією документів до Центральної виборчої комісії про приєднання до виборчого блоку, який висунув кандидата на пост Президента України.

До 10 вересня — утворення тервиборчкомаами звичайних і спеціальних виборчих дільниць, встановлення їх єдиної нумерації та визначення меж кожної виборчої дільниці.

- До 15 вересня** — оприлюднення в друкованих ЗМІ рішення територіальної виборчої комісії про утворення виборчих дільниць із зазначенням їх номерів, меж, орієнтовної кількості виборців, місця знаходження відповідних дільничних виборчих комісій.
- До 15 вересня** — внесення довіреною особою кандидата на пост Президента України до відповідної територіальної виборчої комісії подання щодо кандидатур для включення до складу виборчих комісій звичайних та спеціальних виборчих дільниць.
- До 20 вересня** — забезпечення виготовлення в централізованому порядку бланків відкріпних посвідчень, протоколів виборчих комісій про підрахунок голосів виборців та встановлення результатів голосування, іншої виборчої документації.
- До 20 вересня** — передача уповноваженими представниками кандидатів на пост Президента України до ЦВК підписних листів на підтримку кандидата на пост Президента України.
- До 30 вересня** — складання ЦВК відповідного протоколу про результати збирання підписів на підтримку кандидата на пост Президента України, а в разі неврахування підписів у підписних листах та (або) підписних листів прийняття відповідного рішення.
- До 20 вересня** — складання виконавчими органами сільських, селищних, міських (у містах, де немає районних у місті рад), районних у містах рад або органами (посадовими особами), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, списків виборців для проведення голосування по кожній звичайній виборчій дільниці.
- До 25 вересня** — передача виконавчими органами органів місцевого самоврядування територіальним виборчим комісіям списків виборців для звичайних виборчих дільниць.
- До 25 вересня** — виготовлення ЦВК інформаційних плакатів кандидатів на пост Президента України, зареєстрованих Центральною виборчою комісією.
- До 25 вересня** — можливість прийняття політичною партією, що виявила бажання вийти зі складу виборчого блоку політичних партій, чи політичними партіями, що виявили бажання розпустити виборчий блок, на з'їзді (зборах, конференції) рішення про вихід зі складу виборчого

блоку політичних партій або розпуск виборчого блоку і подання цього рішення до ЦВК протягом 3 днів з дня прийняття рішення.

- До 25 вересня** — утворення територіальними виборчими комісіями дільничних виборчих комісій.
- До 29 вересня** — передача територіальними виборчими комісіями списків виборців і бланків відкріпних посвідчень відповідним дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць (ДВК надає отримані від ТВК списки виборців для загального ознайомлення у приміщенні ДВК).
- До 30 вересня** — передача від ЦВК і ТВК інформаційних плакатів кандидатів на пост Президента України виборчим комісіям відповідних виборчих дільниць.
- До 30 вересня** — затвердження Центрвиборчкомом форми і тексту виборчого бюлетеня для голосування в день виборів Президента України.
- 31 жовтня** — друк на першій сторінці в газетах «Голос України» і «Урядовий кур'єр» та транслявання телерадіоорганізаціями двічі на тиждень тексту роз'яснення щодо заборони надання грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей.
- До 15 жовтня** — право звернення політичної партії (виборчого блоку політичних партій) до ЦВК про скасування рішення щодо реєстрації висунутого партією (блоком) кандидата на пост Президента України відповідно до рішення партії (блоку).
- 31 жовтня** — заборона ЗМІ на поширення інформації про результати опитувань громадської думки щодо кандидатів на пост Президента України.
- До 20 жовтня** — подання іноземними державами, міждержавними організаціями, МЗС до Центральної виборчої комісії пропозицій щодо реєстрації офіційних спостерігачів від іноземних держав, міждержавних організацій.
- До 20 жовтня** — забезпечення з боку ЦВК виготовлення в централізованому порядку виборчих бюлетенів для голосування в день виборів Президента України державними поліграфічними підприємствами.

До 20 жовтня — забезпечення ЦВК виготовлення і розміщення на загальнодержавних каналах теле- і радіомовлення інформаційних програм для виборців з роз'ясненням засад і порядку проведення виборів, їх ролі у житті суспільства і держави, процедури голосування, прав та обов'язків виборців, механізмів контролю за дотриманням законодавства про вибори Президента України.

До 23 жовтня — повідомлення дільничними виборчими комісіями виборців про час і місце голосування.

До 25 жовтня — внесення подання про реєстрацію спостерігача від кандидата на пост Президента України, партії (блоку політичних партій), яка висунула кандидата на пост Президента України, до відповідної територіальної виборчої комісії.

До 25 жовтня — прийняття ЦВК рішення про реєстрацію офіційних спостерігачів від іноземних держав, міждержавних організацій та видача їм посвідчень.

До 25 жовтня — право звернення кандидата на пост Президента України з письмовою заявою про відмову від балотування.

Не раніше 28 жовтня — передача Тервиборчкомами виборчих бюлетенів дільничним виборчим комісіям.

29 жовтня о 24.00 — закінчується передвиборна агітація.

30 жовтня о 15 годині — припинення витрачання коштів з поточних рахунків виборчого фонду кандидатів на пост Президента України.

30 жовтня до 19 години — право подання виборцями письмової заяви до дільничної виборчої комісії з проханням забезпечити голосування за межами приміщення для голосування.

31 жовтня з 8 до 20 години — проведення голосування.

До 10 листопада — встановлення ЦВК результатів голосування в день виборів Президента України та прийняття рішення про обрання Президента України за підсумками голосування у день виборів Президента України, якщо кандидат одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

- До 13 листопада** — публікація в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» повідомлення про результати голосування у день виборів Президента України та про прийняте Центральною виборчою комісією за підсумками голосування рішення.
- До 15 листопада** — подання розпорядником коштів накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата до Центральної виборчої комісії фінансового звіту про надходження та використання коштів виборчого фонду кандидата на пост Президента України.
- До 18 листопада** — опублікування ЦВК даних про розміри виборчих фондів кандидатів на пост Президента України та фінансових звітів про використання коштів цих фондів у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».
- до 13 грудня 2004 року** — прийняття повноважень новообраного Президента України.
- Якщо кандадата не буде обрано у першому турі і в разі призначення повторного голосування:**
- 3 дня прийняття рішення про включення кандидатів до виборчого бюлетеня для повторного голосування поновлюється використання коштів виборчих фондів кандидатів, включених у бюллетень. Для інших кандидатів рахунки закриваються.
- 21 листопада 2004 року** — повторне голосування.
- До 6 грудня 2004 року** — Центральна виборча комісія на своєму засіданні на підставі протоколів територіальних виборчих комісій встановлює результати повторного голосування.
- До 9 грудня 2004 року** — ЦВК офіційно оприлюднює результати виборів Президента України у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».
- До 24 грудня 2004 року** — установами банків закриваються рахунки виборчого фонду.
- До 6 грудня 2004 року** — розпорядник коштів накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата, включеного до виборчого бюлетеня для повторного голосування, подає до Центральної виборчої

комісії фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду.

До 9 грудня 2004 року — опублікування ЦВК даних про розміри виборчих фондів кандидатів на пост Президента України та фінансових звітів про використання коштів цих фондів у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

До 8 січня 2005 року — новообраний Президент України приймає повноваження, і з моменту складення присяги Українському народові на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Зміст

Вступ	4
Розділ I. Особливості навчального процесу з аудиторією різного віку	8
Планування тренінгу	9
Тривалість проведення тренінгу	10
Етапи навчання дорослої аудиторії	11
Методи навчання	12
Підведення підсумків	17
Ефективність роботи тренера	18
Створення середовища для навчання: розташування столів	19
Кількість учасників	21
Зовнішній вигляд тренера	21
Роздаткові матеріали	22
Рекомендована юридична література	23
Розділ II. Специфіка роботи членів ДВК та спостерігачів	26
Статус виборчих комісій	27
Утворення дільничної виборчої комісії (ДВК)	28
Повноваження ДВК	28
Припинення повноважень членів ДВК	30
Організація роботи ДВК	31
Списки виборців	32
Виборчий бюлетень	35
Приміщення для голосування	38
Підготовка до голосування у день виборів (день повторного голосування)	39
Організація і порядок голосування	40
Порядок організації голосування за межами приміщення для голосування	42
Порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці	42
Протокол дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців	46
Визнання дільничною виборчою комісією голосування на виборчій дільниці недійсним	48
Порядок транспортування і передачі документів до територіальної виборчої комісії	49
Порядок прийняття та розгляд документів дільничних виборчих комісій територіальною виборчою комісією	50
Статус та повноваження офіційних спостерігачів	51
Додатки	60
Список рекомендованої літератури для тренерів членів дільничних комісій та офіційних спостерігачів	88
Календар виборів Президента	90

